

บทที่ 5

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่มต่างๆ

ในบทนี้จะกล่าวถึงตัวอย่างการพัฒนา ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่มต่างๆ ทั้งกลุ่มที่สามารถจัดระบบแลกเปลี่ยนขึ้นได้ และกลุ่มที่ยังไม่เกิดระบบแลกเปลี่ยน รายละเอียดเพิ่มเติมของกลุ่มเหล่านี้ และกลุ่มอื่นๆ ปรากฏในรายงานกรณีศึกษา ส่วนการสังเคราะห์เงื่อนไขของการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของประเทศไทย จะปรากฏในรายงานหลัก (รายงานฉบับที่ 1)

กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา

เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร

เป็นกลุ่มในชุมชนเมือง เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร กลุ่มก่อตั้งขึ้นในปี 2539 แต่ตั้งกลุ่มได้สำเร็จในปี 2541 มีลักษณะสำคัญคือ เป็นชุมชนมุสลิมที่มีความพยายามพึ่งตนเอง ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกมากนัก ปัญหาที่สำคัญของชุมชนคือ ปัญหาหนี้สินและปัญหาการว่างงาน จึงมีการรวมกลุ่มแม่บ้านเพื่อช่วยเหลือกันและกันภายในกลุ่ม โดยมีสถาบันศาสนาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจ ผู้นำกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการผลักดันสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มและเป็นผู้ได้รับการยอมรับสูงจากสมาชิก ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิก 350 กลุ่มมีกิจกรรมหลากหลายภายใต้ ได้แก่ การอบรมทรัพย์สินของแม่บ้านและเยาวชน การจัดสวัสดิการในกลุ่ม กิจกรรมอาชีพสร้างรายได้ เช่น ทำน้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยาล้างจาน ดอกไม้ประดิษฐ์ ตัดเย็บเสื้อผ้า และทำขนม แต่ต้องประสบปัญหาการแข่งขันและต้องปรับปรุงคุณภาพเพื่อจำหน่ายภายนอก มีร้านค้าชุมชนที่จำหน่ายสินค้าจากนอกชุมชนเป็นหลัก กลุ่มมีจุดแข็งคือ มีทุนทางสังคมภายในกลุ่มสูง สมาชิกมีจิตสำนึกของการช่วยเหลือกันและกัน อย่างไรก็ตาม กลุ่มประสบปัญหาด้านความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นในชุมชน เนื่องจากมีกลุ่มอื่นที่จัดตั้งขึ้นทางการเมืองเพื่อรับเงินสนับสนุนจากรัฐ ทำให้กลุ่มใหม่มีงบประมาณมากกว่าในการดำเนินกิจกรรม เกิดการเปรียบเทียบระหว่างกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านบนฐานการพึ่งตนเองกับกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก สมาชิกบางส่วนได้ออกไปจากกลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนาเพื่อเข้าร่วมในกลุ่มใหม่

การเกิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเกิดขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดเดิมของกลุ่ม คือการช่วยเหลือกันและกัน การแลกเปลี่ยนในชุมชนที่มีอยู่แล้วเป็นวิถีชีวิตแต่ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยสมาชิกจะนำสินค้ามาแลกกับของในร้านค้าและรับหรือจ่ายส่วนต่างเป็นเงินบาท ร้านค้ามีระบบบัญชีบันทึกการแลกเปลี่ยนของสมาชิกที่นำของมาแลกเปลี่ยนรายๆ ไป อย่างไรก็ตาม การแลกเปลี่ยนดังกล่าวอิงบนฐานราคาตลาด และสินค้าที่สมาชิกผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนยังมีเพียงไม่กี่ชนิด ได้แก่ ชาลาเปา โรตีส

ระบบแลกเปลี่ยนทำให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานแลกกับสินค้าในร้านค้า เช่น ร้านค้าได้สมาชิกมาช่วยดูแล ทำความสะอาดร้าน ซ่อมแซมร้าน ช่วยบริการการจัดกิจกรรมกลุ่ม การพัฒนาสิ่งแวดล้อมและบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน สินค้าที่แลกเปลี่ยนจากร้านค้า เช่น ข้าวสาร ไข่ น้ำปลา

บทวิเคราะห์

สิ่งที่กลุ่มอาจต้องดำเนินการต่อไป คือหลักเกณฑ์การคิดอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างแรงงานกับสินค้า จะช่วยให้การแลกเปลี่ยนเป็นระบบและมีความยุติธรรมต่อสมาชิกทุกคนเนื่องจากใช้อัตราแลกเปลี่ยนระบบเดียวกัน การใช้บัตรแลกเปลี่ยนชุมชนแม้ว่าจะมีความยุ่งยากในการกำหนดระบบในครั้งแรก เช่น แรงงาน 1 ชั่วโมงเท่ากับ 1 บัตร ไข่ 10 ฟองเท่ากับ 1 บัตร ข้าวสาร 1 กิโลกรัมเท่ากับ 1 บัตร แต่ก็จะช่วยให้เกิดความสะดวกในการแลกเปลี่ยน อย่างไรก็ตามกลุ่มยังคงเห็นว่า การทำบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นเรื่องยุ่งยาก

ผลที่น่าจะเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนแรงงานกับร้านค้าชุมชนจะมีทั้งด้านบวกและลบ ผลด้านบวกคือสมาชิกจะเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มและกิจกรรมชุมชนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เป็นไปได้อีกเช่นกันที่การแลกเปลี่ยนจะลดคุณค่าของจิตสำนึกในการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เพราะเกิดระบบใหม่คือการทำประโยชน์เพื่อชุมชนจะได้รับของตอบแทน ชุมชนจึงควรระมัดระวังและชี้แจงให้สมาชิกตระหนักถึงคุณค่าของจิตสำนึกด้วย

ผลอีกด้านหนึ่งที่จะเกิดแก่ร้านค้าชุมชน คือ ภาระในการหาเงินบาท เนื่องจากร้านค้าชุมชนยังต้องซื้อข้าวสาร อาหารจากภายนอกเป็นเงินบาท ร้านค้าชุมชนจึงยังจำเป็นต้องได้รับเงินบาท การใช้แรงงานสมาชิกแปรรูปสินค้าเพื่อขายภายนอกจึงยังเป็นสิ่งจำเป็น กลุ่มจำเป็นต้องมีการผลิตในขณะเดียวกัน กลุ่มอาจทำการแลกเปลี่ยนนอกชุมชนกับกลุ่มเครือข่ายโดยแลกเปลี่ยนที่ กลุ่มผลิตกับอาหารและวัตถุดิบในการผลิตจากกลุ่มอื่น เพื่อลดการใช้เงินบาท และออมเงินบาทไว้ซื้อสินค้าจำเป็นในตลาด

กลุ่มชุมชนรวมมิตรสัมพันธ์

เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร

เป็นกลุ่มในชุมชนเมือง คือเขตสายไหม กรุงเทพมหานคร มีสภาพเป็นชุมชนแออัด มีปัญหาการว่างงาน และปัญหาโจรขโมย สมาชิกในชุมชนมาจากหลากหลายพื้นที่จึงมีพื้นฐานเดิมที่แตกต่างกัน สิ่งที่เป็นทุนของกลุ่มคือแรงงาน สมาชิกจำนวนหนึ่งเข้าร่วมกลุ่มเพื่อหวังได้รับประโยชน์จากกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง หมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท

คณะกรรมการกลุ่มจัดตั้งร้านค้าชุมชนเพื่อลดรายจ่ายและสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก พยายามส่งเสริมให้มีการนำสินค้าที่ผลิตในชุมชนมาแลกเปลี่ยนกัน ได้แก่ น้ำดื่ม น้ำแข็ง ขน

และวังมอเตอร์ไซค์ มีการพูดคุยกันถึงการนำอาหารมาแลกกับบริการมอเตอร์ไซค์รับจ้าง แต่ไม่สามารถหาระบบในการจัดการได้ การทำคู่มือหรือการหักบัญชีมีต้นทุนยุ่งยากในความรู้สึกร่วมของสมาชิก และจะมีการติดตามในกรณีที่มีหนี้บัญชีอย่างไร

บทวิเคราะห์

อันที่จริงการแลกอาหารกับบริการมอเตอร์ไซค์สามารถทำได้ไม่ยากนัก ถ้าสมาชิกรู้จักกันไว้วางใจ และซื่อสัตย์ต่อกัน หากไม่ทำคู่มือหรือลงบัญชี ก็คงจะต้องใช้วิธี “จำ” และนำสินค้ามาแลกคืนในภายหลัง ซึ่งลักษณะ “ซื่อเชื่อ” เช่นนี้เกิดขึ้นในชุมชนที่สมาชิกรู้จักใกล้ชิดกัน

สิ่งที่เป็อุปสรรคคือ ความเป็นชุมชนเมือง คนเคยชินกับระบบเงินตราและความสะดวกจากการหาซื้อสินค้าในตลาด ความพยายามคิดรูปแบบสำหรับส่วนกลางกลายเป็นสิ่งยุ่งยาก

นโยบายของภาครัฐเป็นปัจจัยเสริม เช่น กองทุนหมู่บ้านที่สนับสนุนให้เกิดร้านค้าชุมชน และชุมชนใช้ร้านค้าชุมชนเป็นศูนย์ในการแลกเปลี่ยนสินค้า การมีระบบร้านค้าชุมชนจะมีความสอดคล้องในการจัดทำระบบบัญชี แต่เงื่อนไขที่สำคัญของระบบหักบัญชีคือความไว้วางใจและความซื่อสัตย์ระหว่างสมาชิก เพราะหากบัญชีของบางคนเป็นลบสะสม จะมีระบบการจัดการอย่างไร อันที่จริง ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะช่วยเอื้อระบบร้านค้าชุมชนได้ หากร้านค้าชุมชนเปิดโอกาสให้สมาชิกรับสินค้าที่ตนผลิตมาแลกแทนการชำระเงินสด และร้านค้าก็จัดจำหน่ายสินค้าของสมาชิกนั้น

กลุ่มสตรีเพื่อธุรกิจชุมชนและพัฒนาอาชีพบ้านทุ่งหลอก

ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

เป็นกลุ่มชนบทกึ่งเมือง อยู่ห่างจากอำเภอเชียงดาวประมาณ 2 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร และอาชีพรับจ้าง อาชีพเสริมคือการสานกล้วย⁴ มีรายได้ประมาณคนละ 20,680 บาทต่อปี หนี้สินประมาณคนละ 18,000 บาทต่อปี มีปัญหาขาดแคลนและภาระหนี้สิน ไม่มีกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง การไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ ต้องลองรวมกลุ่มกันใหม่ การรวมกลุ่มที่ยังเข้มแข็งคือกลุ่มเหมืองฝาย นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการแลกเปลี่ยนแรงงานทางการเกษตร แบ่งปัน หรือแลกเปลี่ยนอาหาร มีการพึ่งพาอาศัยผูกพันกัน

⁴ “กล้วย” คือ ตะกร้าคาไปร้งสำหรับบรรจุผักเพื่อการขนส่ง

⁵ ยังไม่มีรายงานการวิเคราะห์ที่ชัดเจนว่า เหตุใดกลุ่มจึงไม่ประสบความสำเร็จ

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่มีอยู่เดิมและยังคงมีอยู่คือระบบแลกเปลี่ยนแรงงาน ในกรณีของ การทำนาจะแลกเปลี่ยนแรงงาน 1 วันต่อข้าวเปลือก 30 ลิตร จากการเข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการและ ชมวิทัศน์เกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน สมาชิกเห็นว่าเป็นเรื่องเข้าใจยาก จึงต้องหาทางใหม่ที่ ชุมชนมีอยู่แล้ว คือ การแลกเปลี่ยนแรงงาน นอกจากนี้ยังมีแนวคิดในการจัดตั้งร้านค้าชุมชน โดยใช้ “กล้วย” เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแทนเงินตรา

บทวิเคราะห์

ชุมชนประสบปัญหาหารายจ่ายมากกว่ารายได้ ทั้งที่รายได้ต่อคนต่อปีของชุมชนค่อนข้างสูง เมื่อเทียบกับชุมชนชนบทอื่นๆ คือประมาณ 20,000 บาท เนื่องจากกลุ่มยังมีศักยภาพคือ มีการผลิต ทางการเกษตร สามารถประกอบอาชีพรับจ้าง และมีอาชีพเสริม ดังนั้น แนวทางหนึ่งที่เป็นไปได้คือ ความพยายามที่จะลดรายจ่าย รายจ่ายรายการใหญ่ที่สุดของครัวเรือน คือ เครื่องอุปโภคบริโภค

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนน่าจะเกิดขึ้นได้ภายใต้บริบทดังกล่าวของชุมชน เพราะชุมชนมีทั้ง ที่ดิน แรงงาน และวัตถุดิบทางการเกษตร ชาวบ้านเองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันในระดับหนึ่งจาก การเข้าร่วมในกิจกรรมของระบบเหมืองฝาย การแลกเปลี่ยนแรงงาน ดังนั้นนอกจากนี้ การที่ระบบ เหมืองฝาย และระบบแลกเปลี่ยนแรงงานประสบความสำเร็จและยังคงอยู่ได้น่าจะเป็นเครื่องพิสูจน์ ได้ว่า สมาชิกสามารถรวมกลุ่มกันได้หากระบบดังกล่าวเป็นประโยชน์แก่สมาชิก

ความยากของการเกิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในพื้นที่ซึ่งติดขัดที่เงื่อนไขของการสร้าง ความเข้าใจในประโยชน์ของระบบ และการขาดผู้นำที่จะเริ่มโครงการแลกเปลี่ยน แทนนำจำเป็น จะต้องเน้นให้สมาชิกเห็นว่า ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะไม่ใช้ระบบที่เพิ่มรายได้เงินบาทโดยตรง แต่ระบบจะช่วยลดรายจ่ายเงินบาทและนำไปสู่การแก้ไขปัญหารายจ่ายสูงกว่ารายได้ ได้อย่างไร โดยอาจเริ่มในวงเล็กๆเฉพาะสมาชิกที่เห็นพ้องต้องกันว่า ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนอาจเป็นทางเลือก หนึ่งที่ลดรายจ่าย

แนวคิดของสมาชิกที่จะเริ่มระบบแลกเปลี่ยนชุมชนโดยการแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งเป็นวิถี ชีวิตเดิมอยู่แล้ว น่าจะช่วยให้สมาชิกเข้าใจระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมากขึ้น แต่ประโยชน์ของระบบ แลกเปลี่ยนชุมชนในเชิงเศรษฐกิจอาจไม่ชัดเจนเพราะคงไม่ช่วยลดรายจ่ายลงจากเดิมมากนัก การทดลองจัดตลาดนัดชุมชน อาจส่งผลให้สมาชิกเห็นทางประหยัดรายจ่ายได้ชัดเจนกว่า

กลุ่มบ้านเขาน้อย

ตำบลคงประคำ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

กลุ่มบ้านเขาน้อยอยู่ในชุมชนชนบท เป็นหมู่บ้านสันโคช ค่อนข้างห่างไกลจากเมืองและ หมู่บ้านอื่นๆ รวมทั้งไกลจากการเข้าถึงของโครงการต่างๆ ของรัฐ มีรายได้เฉลี่ยคนละ 18,263 บาท ต่อปี หนี้สินคนละประมาณ 7,300 บาทต่อปี ชาวบ้านมีอาชีพทำน่าน้ำฝน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์

และรับจ้าง มีปัญหาเรื่องขาดแคลนแหล่งน้ำ การอยู่ใกล้เขา ซึ่งยังมีของป่าอยู่บ้าง ชาวบ้านส่วนใหญ่
ไม่มีความรู้เชี่ยวชาญด้านอาชีพอย่างจริงจัง แต่มีบางครอบครัวที่มีอาชีพจักสานหรือแปรรูปอาหาร

ชุมชนบ้านเขาน้อยเคยมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้านแต่ปัจจุบันได้ขาดหายไป
ชาวบ้านใช้เงินตราซื้อของเพราะสะดวก ประหยัดเวลา ไม่ต้องไปหาตามป่าเขา การแลกเปลี่ยนใน
ชุมชนเกิดขึ้นอีกครั้งหลังจากชาวบ้านได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนและได้ร่วม
กิจกรรมในพื้นที่ที่นักวิจัยจัดขึ้น ประกอบกับความกระตือรือร้นของผู้ใหญ่บ้านคนใหม่และคณะ
ซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวมีความมุ่งมั่น ทำให้ชาวบ้านได้ทดลองจัดตลาดนัดแลกเปลี่ยนชุมชนได้รับ
ความสนใจจากชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกแลกเปลี่ยน กลุ่มแลกเปลี่ยนชุมชนบ้านเขาน้อยจึงเป็น
กลุ่มใหม่ที่ไม่มีการจัดตั้งในรูปแบบองค์กรดังเช่นกลุ่มอื่นๆ ที่ก่อตั้งมาก่อนแล้วและยอมรับระบบ
แลกเปลี่ยนชุมชนเข้าเป็นกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม

กลุ่มแลกเปลี่ยนมีบอร์ดสำหรับประกาศสินค้าที่ตนเองต้องการให้เพื่อนสมาชิกได้รับทราบ
และจัดหาเตรียมไว้ก่อนวันแลกเปลี่ยน

ในระยะเริ่มต้นซึ่งเป็นขั้นตอนของการทดลองจัดการแลกเปลี่ยนชุมชน จะจัดตลาดนัด
แลกเปลี่ยนชุมชนที่ศาลาวัดประมาณเดือนละ 1 ครั้ง การแลกเปลี่ยนทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญ
ของพืชผักตามธรรมชาติ ข้าวของที่ไม่สามารถขายได้แต่นำมาแลกเปลี่ยนได้ ชาวบ้านจะใช้เวลาว่าง
ในช่วงวันไปเก็บพืชผักตามธรรมชาติมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น กลอย สายบัว หอยขม ลูกข่อยข้าวสาร
และเครื่องจักสาน การแลกเปลี่ยนใช้เวลาเพียง 1 ชั่วโมง มีชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ 20 คน

สมาชิกเห็นว่า การแลกเปลี่ยนช่วยลดรายจ่ายค่าอาหาร ทำให้มีอาหารแปลกๆ รับประทาน
ช่างจักสานสามารถแลกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินมีอาชีพ
รับจ้าง สามารถเก็บพืชผักธรรมชาติมาแลกผลไม้ที่ตนเองต้องการได้ แม้ว่าจะยังไม่ได้แลกข้าวสาร
เนื่องจากเห็นว่ามูลค่าข้าวสารสูงกว่าพืชผักธรรมชาติที่ตนเก็บมาแลก

บทวิเคราะห์

เป็นที่น่าสนใจว่า ในอนาคต หากชาวบ้านได้รู้จักใกล้ชิดกันมากขึ้น รู้ปัญหาและความ
ต้องการของเพื่อนสมาชิก ชาวบ้านที่เป็นแรงงานรับจ้างจะสามารถแลกพืชผักของตนกับข้าวสารได้
หรือไม่ เมื่อประสบปัญหาภัยแล้งทำให้ชาวบ้านบางคนปลูกข้าวไม่ได้ผล ชาวบ้านจะมีการปรับใช้
เครื่องมือระบบแลกเปลี่ยนอย่างไร (เช่น พยายามหาสิ่งของอื่นมาแลกแทนข้าว การแบ่งปันข้าว
ระหว่างผู้มีเพียงพอกและผู้ประสบปัญหา หรือการหารูปแบบอื่นของการแลกเปลี่ยน เช่น
การออกแบบบัตรแลกเปลี่ยนชุมชน เป็นต้น

กลุ่มเกษตรกรศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่

ตำบลโพรงาม อำเภอลำทะลุ จังหวัดมุกดาหาร

กลุ่มเกษตรกรศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นกลุ่มในชุมชนชนบท อยู่ห่างไกลจากเมือง เป็นชุมชนที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์เนื่องจากมีแหล่งน้ำใหญ่คือหนองสะพังทอง ทำให้มีน้ำเพื่อบริโภคและเพื่อการเกษตรตลอดทั้งปี ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ทั้งทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ประมง และทำเกษตรผสมผสาน

ระบบแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นในกลุ่มแม่บ้านซึ่งประกอบธุรกิจชุมชนแปรรูปถนอมอาหาร ลักษณะเด่นที่น่าสนใจ คือ ศักยภาพของกลุ่มสตรี ประธานและสมาชิกหลายคนมีความสามารถในการปรุงอาหาร และมีความกระตือรือร้นสนใจเรื่องสวัสดิการเด็กในชุมชน มีความขยันและกล้าลองทำกิจกรรมใหม่ๆ

กลุ่มเกษตรกรศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นเพียง 1 ใน 2 กลุ่มที่กล้านำระบบแลกเปลี่ยนที่ใช้บัตรแลกเปลี่ยนชุมชนอย่างเช่นกลุ่มมาทดลองใช้ ส่วนหนึ่งเนื่องจากการผลักดันของนักวิจัยในพื้นที่ โดยเรียกบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนเรียกว่า “ทุน” ความแตกต่างที่สำคัญจากกลุ่มคือ

1. รูปแบบของบัตรเป็นแบบเรียบง่าย มีเพียงตัวเลข 1 ทุน หมายเลขบัตร และลายเซ็นซึ่งในเบื้องต้น สมาชิกตกลงให้ใช้ลายเซ็นของนักวิจัยในพื้นที่ไปพลางๆ ก่อน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องรูปแบบการแลกเปลี่ยน)

2. การนำเยาวชน 3 คนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นกรรมการในระบบแลกเปลี่ยน เยาวชนทั้ง 3 คนมีหน้าที่บันทึกข้อมูลและประชาสัมพันธ์กิจกรรมการแลกเปลี่ยนโดยเยาวชนทั้ง 3 คนจะได้รับ “ทุน” เป็นการตอบแทนสำหรับใช้แลกเปลี่ยนกับสินค้าในกลุ่ม นับเป็นวิธีการจัดการที่ดีเนื่องจากเยาวชนได้มีส่วนร่วม และกลุ่มได้ใช้ประโยชน์จากความสามารถของเยาวชนในการบันทึกข้อมูลซึ่งโดยปกติแล้ว ชาวบ้านทั่วไปเห็นว่าเป็นเรื่องยุ่งยาก

3. ไม่มีการกำหนดเวลาที่จะต้องคืน “ทุน” เนื่องจากมีปริมาณ “ทุน” ทั้งระบบเพียง 170 ทุน แจกให้กับสมาชิก 17 คน คนละ 10 ทุน

เดิมไม่มีร้านขายอาหารในชุมชน แต่เนื่องจากสมาชิกหลายคนมีฝีมือในการทำอาหารและมีพืชผักปลูกที่บ้าน สมาชิกกลุ่มแลกเปลี่ยนจึงจัดให้มีร้านค้าขายสินค้าที่เพิงหน้าศาลาซึ่งเป็นที่จัดการประชุมของกลุ่ม ร้านค้านี้จะจัดทุกวันอาทิตย์เพื่อจำหน่ายและแลกเปลี่ยนอาหารที่สมาชิกเป็นผู้ประกอบหรือเก็บมาจากบ้าน มีชาวบ้านที่ไม่ใช่สมาชิกกลุ่มแลกเปลี่ยนสนใจมาซื้อสินค้าหลายรายเพราะได้อาหารที่สดกว่าและคุณภาพดีกว่าที่ซื้อในท้องตลาด สินค้าที่เหลือขายก็จะแลกเปลี่ยนกันในหมู่สมาชิก โดยสมาชิกสามารถใช้ “ทุน” คู่กับเงินบาทได้ หรือใช้ “ทุน” จ่ายส่วนต่างในกรณีที่สินค้าที่แลกเปลี่ยนกันนั้นมีมูลค่าไม่เท่ากัน

เป็นที่ชัดเจนว่า ผลของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนได้ทำให้กลุ่มแม่บ้านสนใจถึงศักยภาพของตนเองออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ แม้ว่าแนวคิด “ขายก่อนแลก” จะไม่ตรงกับแนวทางลดการพึ่งพาเงินบาทนัก แต่ก็ยังเป็นระบบที่สอดคล้องกับพื้นฐานของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มได้ประโยชน์มีรายได้เพิ่มขึ้นในขณะที่ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารและทำให้สมาชิกมีแรงจูงใจในการจัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนต่อไป ปัจจุบันร้านค้าและระบบแลกเปลี่ยนของกลุ่มได้รับความสนใจจากสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนและจากหมู่บ้านอื่นๆ มีชาวบ้านที่ไม่ใช่สมาชิกบางรายมาขอแลกสินค้าที่ร้านค้าด้วย

ที่น่าสนใจคือ ความสำเร็จของร้านค้านี้ทำให้สมาชิกตระหนักถึงศักยภาพของสตรีและบางคนมีแนวคิดที่จะรวมกลุ่มผู้หญิงเพื่อตั้งพรรคบริหารท้องถิ่น

บทวิเคราะห์

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่เกิดขึ้นได้จากทั้งปัจจัยภายใน คือความสามารถของผู้นำและสมาชิก และจากปัจจัยภายนอก คือการผลักดันของนักวิจัยในพื้นที่ สิ่งที่น่าสนใจคือ ระบบจะยั่งยืนหรือไม่ จากการที่สมาชิกได้รับประโยชน์ ทำให้เป็นไปได้ที่ระบบจะยังคงต่อไป แต่รูปแบบอาจเปลี่ยนไป เช่น ปัจจุบัน สมาชิกอาจลืมบัตรแลกเปลี่ยน “ทุน” ไม่ได้นำมาด้วยเมื่อมาแลกเปลี่ยนสินค้า ต้องใช้วิธีจดบันทึกแทน โดยมีเยาวชนทำหน้าที่หน่วยงานกลางในการจดบันทึก นอกจากนี้ ในการจัดร้านค้าแต่ละครั้ง จะมีสมาชิกเข้าร่วมประมาณ 10 คน จากสมาชิกทั้งหมด 18 คน (ไม่นับรวมคนที่ไม่ใช่สมาชิกที่มาเข้าร่วมซื้อสินค้า) ส่วนหนึ่งเพราะไม่ว่างในวันจัดกิจกรรม มีสมาชิก 2 รายที่ไม่ได้เข้าร่วมเลย ในการทดลองใช้ พบปัญหาคือ “ทุน” มีขนาดเล็กเกินไปจนทำให้ไม่สะดวกในการใช้ หากมีการปรับขนาดและความคงทนของ “ทุน” ให้มีการใช้ได้สะดวกก็น่าจะทำให้มีการใช้ “ทุน” มากขึ้น

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เมืองปราสาท

บ้านโนนตากกลาง อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

เป็นกลุ่มในชุมชนชนบทอยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 10 กิโลเมตร มีการตั้งบ้านเรือนใกล้ชิดกันเป็นชุมชนเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรณาน้ำฝน มีอาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง สภาพพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ดินเค็ม น้ำกร่อย แหล่งน้ำตื้นเขินเพราะขาดการดูแล เกษตรกรมีภาระหนี้สิน คนหนุ่มสาวมีอาชีพรับจ้างในเมืองแบบเช้าไปเย็นกลับ

บ้านโนนตากกลาง มีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ บทบาทของพระสมุห์สุรพงษ์ ปันนิจิตโต เจ้าอาวาสวัดโนนตากกลาง เป็นพระนักพัฒนาที่รวบรวมชาวบ้านให้รวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์เกษตรกรอินทรีย์ เพื่อแก้ไขปัญหาอาชีพและเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการใช้สารเคมีมาเป็นเกษตรกรอินทรีย์ กำลังก่อตั้งโรงงานปุ๋ยชีวภาพ และผลิตยาสมุนไพร ที่น่าสนใจ คือ นอกจากพระนักพัฒนาแล้ว

กลุ่มนี้มีแกนนำที่มีอาชีพหน้าที่หลากหลาย มีความรู้ความสามารถ และมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม เช่น เจ้าของร้านค้า เจ้าของร้านอาหาร และ ครู เป็นต้น กลุ่มนี้จึงนับว่ามีศักยภาพของบุคลากรสูง

พระสมุทรพวงษ์ ปัตนินจิตโต สนใจแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมากเนื่องจากเห็นว่าเป็นแนวทางพึ่งตนเองเช่นเดียวกับหลักการของกลุ่ม กลุ่มได้รับแนวความคิดและการจัดระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเข้าเป็นกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม ได้มีการจัดตั้งกรรมการ โครงการระบบแลกเปลี่ยนและเริ่มโครงการในวันที่ 1 กรกฎาคม 2546

วัตถุประสงค์ของโครงการแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่ม คือ เพื่อออมเงินบาท เพื่อให้เกิดการพึ่งพิงระหว่างสมาชิก เพื่อให้เกิดงานใหม่สินค้าใหม่ที่ชุมชนไม่ต้องพึ่งพาเมือง เพื่อปลดหนี้สินและเพื่อสร้างสวัสดิการให้แก่สมาชิก

กลุ่มเลือกใช้ระบบบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนในทำนองเดียวกับที่กุดชุม โดยดัดแปลงใช้บัตรพลาสติกที่ใช้แล้ว (เช่น บัตรเติมเงิน โทรศัพท์เคลื่อนที่) ซึ่งมีมากมายในชุมชนมาประทับหรือพิมพ์ทับลงในบัตร ที่มีหน่วยเรียกว่า “ใจ” เพื่อให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของโครงการที่ใช้จิตใจที่เอื้อเฟื้อต่อกัน

กลุ่มเครือข่ายกองทุนทางปัญญาและความคิดแวงใหญ่

ตำบลคอนจิม อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูง อาชีพหลักคือการทำนา เลี้ยงโคเนื้อ ทอผ้า ทำไร่และรับจ้างในปี 2519 ชาวบ้านคงบัง มีการริเริ่มทำเกษตรผสมผสานและร่วมแลกเปลี่ยนความรู้พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และในปี 2545 กองทุนทางปัญญาบ้านคงบังได้มีการรวบรวมกลุ่มต่างๆ ในอำเภอแวงใหญ่ แวงน้อย บ้านไผ่ เมืองพล ชนบท หนองสองห้อง ภูเวียงและหนองบัวลาย จ.นครราชสีมา พัฒนาเป็นเครือข่ายกองทุนทางปัญญาและความคิดแวงใหญ่ ทั้งนี้เฉพาะบ้านคงบังซึ่งมีประชากร 128 ครัวเรือนนั้นกว่า 50 ครัวเรือนที่อยู่ในเครือข่ายกองทุนทางปัญญาและความคิดแวงใหญ่โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน เพิ่มรายได้ลดรายจ่ายแก่สมาชิก ด้านระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ในอดีตเครือข่ายกองทุนทางปัญญาและความคิดแวงใหญ่มีการแลกเปลี่ยนแรงงานโดยจัดตั้งเป็นธนาคารแรงงานเพื่อรื้อฟื้นวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าว แต่ปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวได้หายไปจากชุมชนเนื่องจากชาวบ้านต่างคนต่างอยู่และผู้นำขาดศักยภาพในการผลักดัน

จากการปฏิบัติกิจกรรมภาคสนามในโครงการระบบแลกเปลี่ยนชุมชนโดยให้ชาวบ้านทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของคนนั้น พบว่าชาวบ้านยังขาดความเข้าใจในเรื่องการเก็บข้อมูล อย่างไร

⁶ เป็นร้านเล็กๆ ในชุมชน

ก็ตามจากข้อมูลที่ได้รับสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ชาวบ้านส่วนมากมีรายได้จากการทำนา เลี้ยงโค รับจ้างเลี้ยงไหม ทอผ้าและค้าขายในชุมชน ในขณะที่มีการใช้จ่ายซื้อสินค้าจากนอกชุมชนในส่วน ของสินค้าอุปโภคบริโภคและค่าขนมเด็ก

ในส่วนของการประเมินผลโครงการ พบว่า แม้ว่าชาวบ้านจะได้รับแนวคิดเกี่ยวกับระบบ แลกเปลี่ยนชุมชนจากผู้นำที่เข้าร่วมสัมมนาและนักวิจัยก็ตาม แต่เนื่องจากเครือข่ายกองทุนทาง ปัญญาเป็นการรวบรวมกลุ่มต่างๆที่ก่อตั้งอยู่แล้วในพื้นที่ต่างๆ ที่กล่าวข้างต้นเพื่อของบประมาณ จาก พอช. เท่านั้น แต่มิได้วัตถุประสงค์เพื่อสร้างกิจกรรมร่วมในเครือข่ายแต่อย่างใด อีกทั้งผู้นำ เครือข่ายยังขาดศักยภาพในการผลักดันให้โครงการดำเนินไป ทำให้โครงการแลกเปลี่ยนชุมชนของ เครือข่ายกองทุนทางปัญญาไม่สามารถดำเนินไปจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้

กลุ่มพลังชุมชนห้วยบง

ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกจากกลุ่มต่างๆในชุมชน คือ กลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ กลุ่มเกษตรกรฟื้นฟูเชิดชูชีวิต (ผลิตปุ๋ยชีวภาพ) กลุ่มเพาะเชื้อเห็ดครบวงจร กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยง วัว กลุ่มผลิตของใช้ในครัวเรือน กลุ่มผลิตสุราพื้นบ้าน(มิตรสัมพันธ์)โดยมีวัตถุประสงค์การตั้งศูนย์ เพื่อเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมและการพัฒนาศักยภาพของสมาชิก ตลอดจนถ่ายทอดความรู้ ให้แก่ผู้ที่สนใจ โดยมีสมาชิกทั้งสิ้น 35 ครอบครัว มีอาชีพหลัก คือ การทำนาและทำสวน อาชีพ เสริมคือ การเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้เป็นแรงงานและขายเพื่อสร้างรายได้และเพื่อใช้หนี้ เนื่องจากชาวบ้านยัง ประสบปัญหาภาวะหนี้สินซึ่งร้อยละ 44 เป็นการกู้ยืมจาก ธกส.

ระบบแลกเปลี่ยนของชุมชน

ในอภิศักการแลกเปลี่ยนถือเป็นประเพณีและวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยเป็นการแลกเปลี่ยน สิ่งของกันภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน และยังมีการแลกเปลี่ยนแรงงาน เช่นการลงแขก การดำนา นวดข้าว ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนกันด้วยความรักและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันภายในชุมชน แต่ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนจะเป็นไปเพื่อการค้ามีการเก็งกำไรและคิดถึงความคุ้มค่าที่ตนจะได้รับ เนื่องจากชาวบ้านยังต้องดิ้นรนเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของตน ประกอบกับกระแสการบริโภคนิยมที่ เข้ามาในชุมชนทำให้ชาวบ้านสนใจการแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างรายได้เป็นสำคัญ ทำให้ความผูกพัน จากการแลกเปลี่ยนอย่างเช่นในอดีตจึงไม่เกิดขึ้น

แนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ชาวบ้านมีความสนใจและติดตามข่าวเบื่ยๆชุมชน แกนนำชุมชนเคยไปดูงานที่ถูกชุมชนและเข้า ร่วมสัมมนาเรื่องระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ประกอบกับเจ้าหน้าที่TCCS ได้เข้าไปช่วยสร้างความเข้าใจ ในแนวคิดทำให้มีผู้สนใจ เนื่องจากเป็นกิจกรรมมีเป้าหมายสอดคล้องกับการดำเนินการของศูนย์ฯ

และเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม ตลอดจนก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง จึงได้รับการสนับสนุนจาก ผู้นำและสมาชิกที่นำของมาแลกเปลี่ยนกันโดยตรงที่ศูนย์ฯ ทุกวันอาทิตย์ช่วง 6.00-9.00 น. โดยมีการแลกเปลี่ยนครั้งแรกวันที่ 23 มีนาคม 2546 มีสมาชิกร่วมแลกเปลี่ยนกันครั้งละ 18 คน จากสมาชิกทั้งหมด 35 คน (ร้อยละ 51.42) ทั้งนี้การแลกเปลี่ยนได้ช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตที่หลากหลายมากขึ้น ทำให้เกิดการหมุนเวียนทรัพยากรและช่วยสร้างความสามัคคีภายในชุมชน อย่างไรก็ตามยังคงมีสมาชิกบางส่วนไม่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมเพราะยังไม่เห็นประโยชน์จากการแลกเปลี่ยน ดังนั้นการเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและประโยชน์ให้แก่สมาชิกโดยการประชาสัมพันธ์และการจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการศึกษาดูงานระบบแลกเปลี่ยนและจัดการแลกเปลี่ยนเป็นเครือข่ายจึงเป็นแนวทางที่ต้องดำเนินการต่อไป

กลุ่มเกษตรกรต้นแบบ

ตำบลหัวฝาย ถึงอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์

สภาพพื้นที่เป็นที่ลุ่มการเกษตร อาชีพหลักคือการทำนา อาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์ ทำไร่ อ้อย จักรสาน ทำขนม ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค รายจ่ายส่วนใหญ่เป็นต้นทุนทำการเกษตร การอุปโภคบริโภคและชำระหนี้ซึ่งร้อยละ 60 เป็นหนี้ ธ.ก.ส.

ด้านกลุ่ม

กลุ่มเกษตรกรต้นแบบ เป็นกิจกรรมหนึ่งของศูนย์พัฒนาศึกษากาญจนาภิเษกท้องถิ่น ก่อตั้ง เมษายน 2546 เพื่อสร้างแม่แบบการพึ่งตนเอง มีสมาชิก 20 คน จาก 20 หมู่บ้าน การบริหารกลุ่มยังไม่มีโครงสร้างคณะกรรมการที่ชัดเจนแต่ใช้ระบบกลุ่มดูแลตรวจสอบกันเอง โดยสมาชิกให้ความร่วมมือและมีความเข้าใจแนวคิดในการพัฒนาตนเอง มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพยายามลดการใช้สารเคมีในการเกษตร แต่ปัญหาที่ประสบในปัจจุบันคือ ด้านงบประมาณที่มีจำกัด ปัญหาหนี้สินของสมาชิก การเมืองภายในกลุ่ม ที่สำคัญการที่สมาชิกอาศัยอยู่ห่างไกลกันนั้นทำให้ไม่สะดวกในการกิจกรรมร่วมกัน

ด้านระบบแลกเปลี่ยน

ในอดีตจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากันในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน ไม่มีการกำหนดมูลค่าขึ้นอยู่กับความพอใจระหว่างกัน แต่ปัจจุบันเป็นการแลกเปลี่ยนเชิงพาณิชย์ เนื่องจากชาวบ้านต้องการเงินไปใช้ในการผลิต-บริโภค การชำระหนี้ และการบริโภคตามกระแสวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนคือ สมาชิกเกิดความเหินห่างและขัดแย้งกัน ที่สำคัญก่อให้เกิดปัญหาทุนในชุมชนไหลออกทั้งทุนทางเศรษฐกิจ สังคม แรงงาน

ด้านแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

แนวคิดเงินตราชุมชนเข้าสู่ชุมชน จากการติดตามข่าวของเบี้ยกุดชุม การพูดคุยกับกลุ่มอื่นๆ และมีเจ้าหน้าที่ TCCS เข้าไปส่งเสริมด้าน แนวคิด ปัญหาผลกระทบจากเงินบาท รูปแบบการดำเนินงานและแนวทางแก้ปัญหาแต่ละชุมชน ซึ่งแรงจูงใจให้เข้าร่วมโครงการเกิดจากเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดการพึ่งตนเองของกลุ่มที่ดำเนินอยู่ อีกทั้งทางกลุ่มยังต้องการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน โดยกิจกรรมแลกเปลี่ยนในปัจจุบันเป็นการทดลองแลกเปลี่ยนโดยตรงโดยไม่กำหนดมูลค่าสิ่งของและมีการแลกเปลี่ยนทุกครั้งที่ประชุมกัน แต่การดำเนินงานยังไม่ได้มีการกำหนดรูปแบบที่ชัดเจน โดยจะทดลองแลกเปลี่ยนไปก่อนสักพักหนึ่งจึงจะสามารถทราบรูปแบบที่ชัดเจนได้และถ้าได้ผลดีจะเผยแพร่ไปในแต่ละหมู่บ้านของตนต่อไป

กลุ่มคำชะอีมีสุข

ตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงมีภูเขาล้อมรอบ มีประชากรในตำบลทั้งสิ้น 7,544 คน อาชีพหลักคือ ทำนา ทำไร่ อาชีพรองได้แก่ หัตถกรรม ทอผ้า ทำไม้กวาด เลี้ยงสัตว์และตัดเย็บเสื้อผ้า

การรวมกลุ่ม

เริ่มโดยความสมัครใจของสมาชิกจากกลุ่มขนาดเล็ก เมื่อมีความเข้มแข็งได้ขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านอื่นที่สนใจ โดยผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่สำคัญ คือ ผ้าปูโต๊ะ กระเป๋าดู ผ้าเช็ดมือและผ้าคลุมไหล่ ปัจจุบันการดำเนินงานของกลุ่มยังคงประสบปัญหาด้านงบประมาณ ซึ่งทางกลุ่มกำลังขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ในอดีตบ้านคำชะอีมีการแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น พริกขี้หนูและข้าว แต่ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนสินค้านี้ระหว่างชาวบ้านลดลง เนื่องจากชาวบ้านยึดติดกับค่าเงินบาท ชุมชนมีลักษณะความเป็นเมืองมากขึ้น และมีการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่

จากการปฏิบัติกิจกรรมภาคสนาม พบว่า บ้านคำชะอีไม่มีความสนใจในการทำระบบแลกเปลี่ยน เนื่องจากชาวบ้านไม่เห็นประโยชน์จากโครงการเพราะชุมชนไม่มีปัญหาเรื่องความยากจน อีกทั้งชุมชนยังมีความเป็นเมืองสูง ที่สำคัญผู้นำกลุ่มกำลังประสบปัญหาความไม่โปร่งใสในการดำเนินงานคล่องส่งน้ำของชุมชนและปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน ทำให้ผู้นำไม่สามารถผลักดันให้ระบบแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นได้

กลุ่มทอผ้าวังทอง

ตำบลจระเข้สามพัน อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี

ตำบลจระเข้สามพันมีทั้งหมด 15 หมู่บ้านประชากร 2,455 ครัวเรือน จำนวนทั้งสิ้น 12,761 คน มีอาชีพหลักคือ การทำไร่อ้อย อาชีพรองคือ การทำสวนผลไม้ ทำนาและการทอผ้า ปัจจุบันชาวบ้านยังประสบปัญหาหนี้สินจากการทำการเกษตรแต่อยู่ในระดับไม่สูงนัก กิจกรรมของกลุ่ม

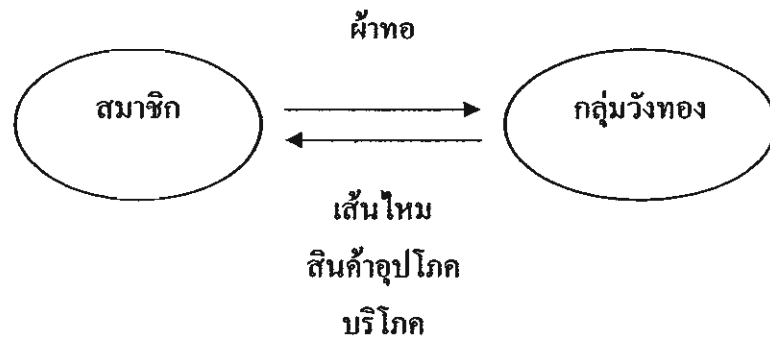
กลุ่มทอผ้าวังทองตั้งขึ้นในปี 2520 โดยเริ่มการทอผ้าเพื่อขายให้เพื่อนบ้านใกล้เคียง และพัฒนาวิธีการทอมาตามลำดับ และในปี 2543 มีการเลือกตั้งประธานกลุ่มทอผ้าคนใหม่ คือนางกัลยา เทียงธรรม ซึ่งเป็นผู้นำที่มีศักยภาพประกอบกับสมาชิกมีความสามัคคี มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย มีการบริหารจัดการด้านตลาดและมีการเชื่อมโยงเครือข่ายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงซึ่งถือเป็นจุดแข็งในการดำเนินการของกลุ่มวังทอง แต่ยังประสบปัญหาการดูแลสมาชิกและการพัฒนาการทอผ้าใหม่ให้มีคุณภาพดีขึ้น

ประสบการณ์ด้านระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

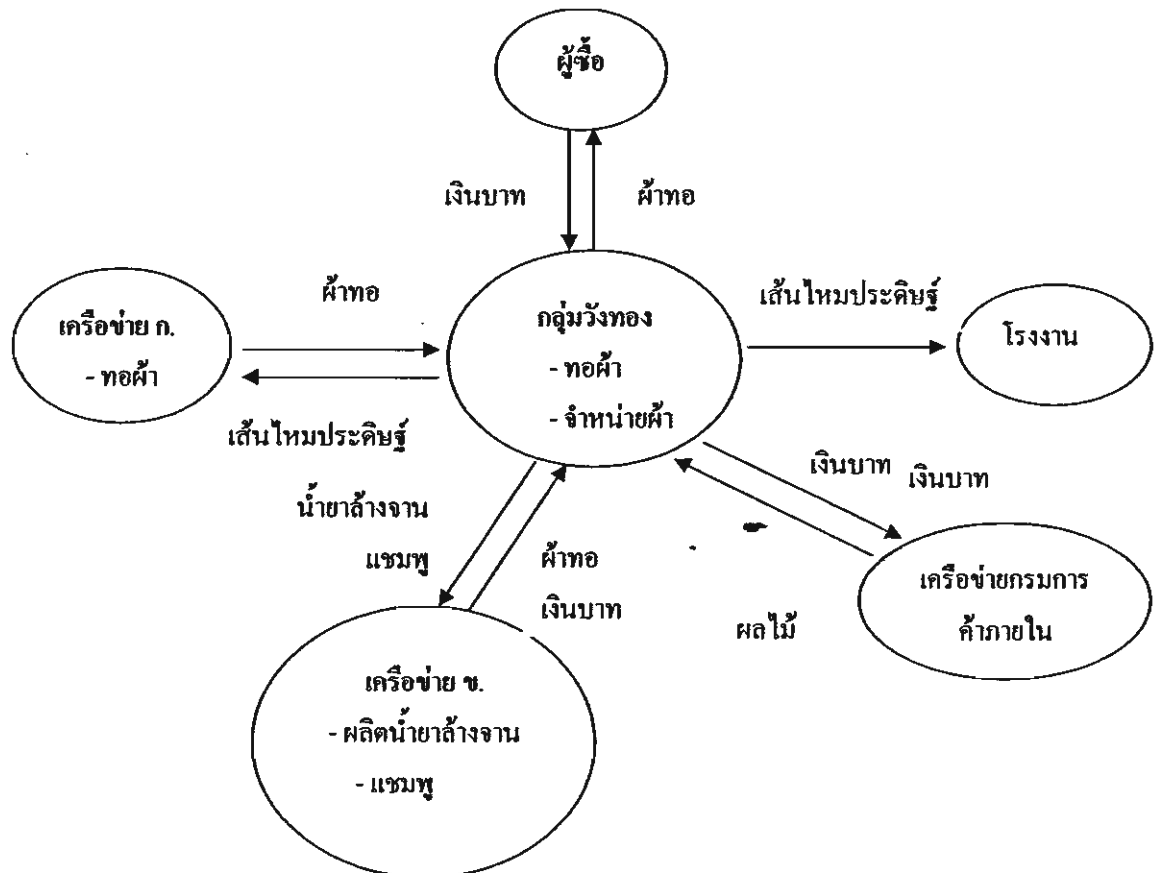
ในอดีตการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนเคยมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตด้านการเกษตร และการแลกเปลี่ยนแรงงานในช่วงที่มีงานบุญต่างๆ สำหรับการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน มีการแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่เอาผ้าทอมาแลกกับเส้นไหมประดิษฐ์ที่กลุ่มทอผ้าวังทองซื้อโดยตรงจากโรงงาน และเมื่อทอเป็นผืนเสร็จแล้วก็นำมาฝากจำหน่ายที่กลุ่มวังทองต่อไป และอีกกรณีเป็นการแลกเปลี่ยนของกลุ่มกับผลิตภัณฑ์ เช่น น้ำยาซักผ้า แชมพูของกลุ่มเครือข่ายอื่นในจังหวัด ปัจจุบันวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนค้ายังคงมีอยู่ โดยการนำผ้าที่ทอเสร็จแล้วมาแลกเปลี่ยนค้าอุปโภคบริโภคที่กลุ่ม โดยหักค่าสินค้าจากราคาผ้า ซึ่งบางครั้งยังมีเงินเหลือเป็นรายได้แก่ชาวบ้านและยังช่วยลดภาระการใช้เงินสดในการซื้อสินค้าของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

การวิจัยภาคสนาม

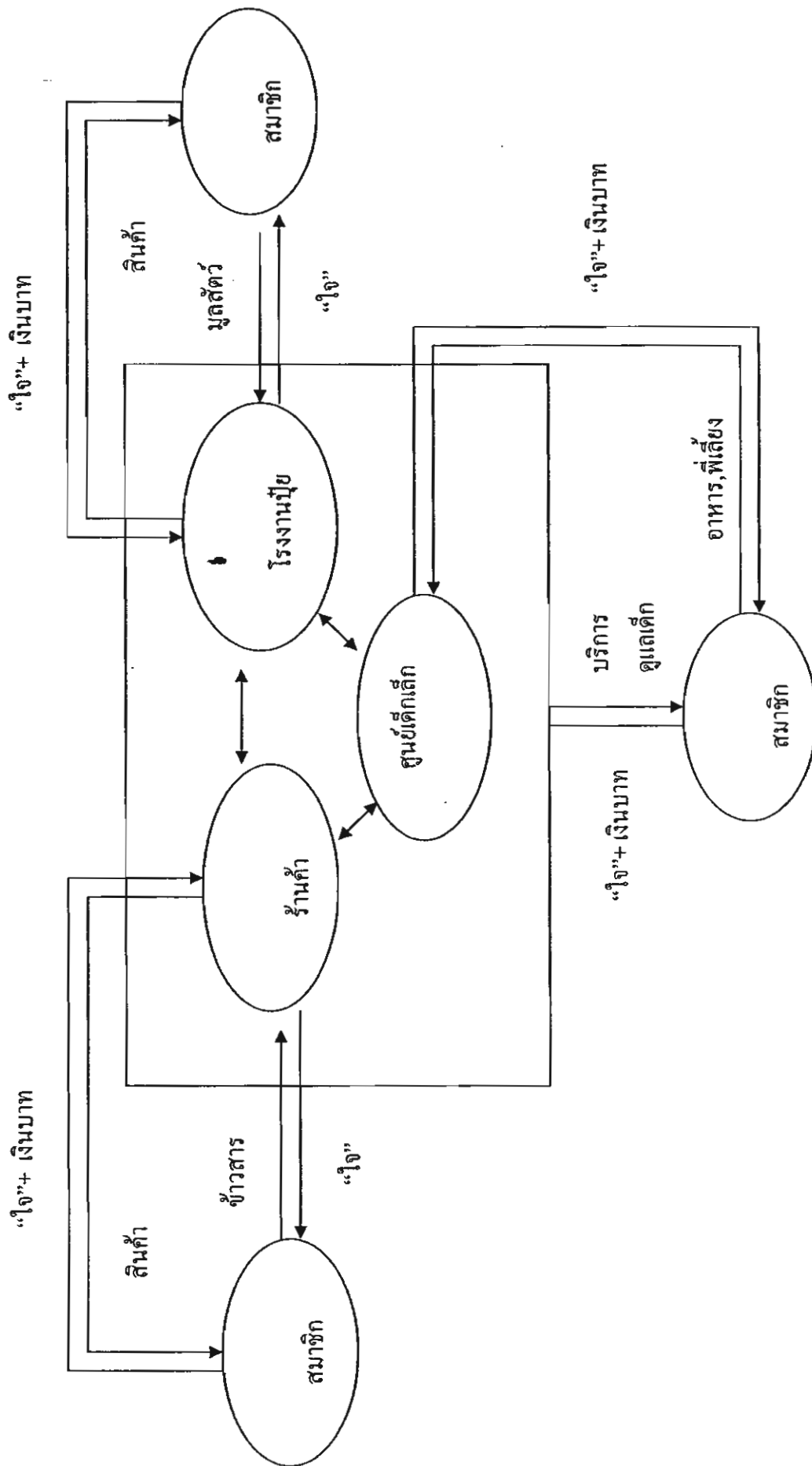
จากการลงภาคสนามและการสร้างแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนแก่ชุมชน ชาวบ้านมีความสนใจการทดลองแลกเปลี่ยนผ้าทอสำเร็จรูปกับสินค้าอุปโภคบริโภค โดยสำรวจความต้องการของสมาชิกเพื่อจัดหาสินค้าที่ตรงความต้องการมากขึ้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากกลุ่มมีปัญหาด้านการควบคุมดูแลสมาชิกซึ่งจะต้องสร้างความเข้าใจแก่สมาชิก อีกทั้งต้องสร้างความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ในชุมชนเพื่อลดการพึ่งพาตลาดนอกชุมชน สำหรับการแลกเปลี่ยนนอกชุมชนยังต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อขยายเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้น

แผนภาพที่ 1 การแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มทอผ้าวังทอง จ. สุพรรณบุรี

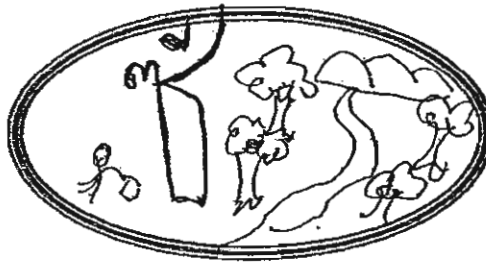

แผนภาพที่ 2 การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกลุ่มทอผ้าวังทอง จ.สุพรรณบุรี

แผนภาพที่ 3 การแลกเปลี่ยนกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เมืองปราสาท

ตารางที่ 3 : ระบบเงินตราชุมชน กลุ่มอนุเยาวชนอัครตันน้ำชี

"ระบบเงินตราชุมชน กลุ่มอนุเยาวชนอัครตันน้ำชี"

ชื่อ.บ.ผู้สำรวจ.....นามสกุล. วาไรแสง ๗๔

ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๖ / ๑ หมู่บ้าน ขวบสว่างคลอง.....หมู่ที่ ๕๑ ค.นางแดด

อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ

วัน เดือน ปี	รายการ	รับ (.....)	จ่าย (.....)	คงเหลือ (.....)
	๗ ๗ ๗			๐
๑๖ ก.ค. ๔๖	ซื้อไข่ 3 ฟอง		9	- 9
๒๐ ก.ค. ๔๖	ขาย กระดาษ ๑ คม	5		- 4
๒๐ ก.ค. ๔๖	ขาย กระดาษ ๑ คม	5		+ 1
๒๐ ก.ค. ๔๖	ซื้อ กระดาษ ๑ คม		9	- 2
๒๐ ก.ค. ๔๖	ซื้อ กระดาษ ๑ คม		10	- 10
3 ก.ค. ๔๖	ขายกระดาษ ๑ คม	20		+ 20
10 ก.ค. ๔๖	ซื้อ กระดาษ ๑ คม	5		+ 3
10 ก.ค. ๔๖	ขายกระดาษ ๑ คม	30		+ 33
17 ก.ค. ๔๖	ซื้อ กระดาษ ๑ คม		5	+ 28
17 ก.ค. ๔๖	ขายกระดาษ ๑ คม	20		+ 48
17 ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม	5		+ 39
31 ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม		5	+ 34
31 ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม		10	+ 24
31 ก.ค. ๔๖	ขาย กระดาษ ๑ คม	10		+ 34
31 ก.ค. ๔๖	ซื้อ กระดาษ ๑ คม		5	+ 29
๓๑ ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม		9	+ 20
๓๑ ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม		6	+ 14
๓๑ ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม	10		+ 24
๓๑ ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม	5		+ 19
๓๑ ก.ค. ๔๖	ซื้อกระดาษ ๑ คม		10	+ 9
๓๑ ก.ค. ๔๖	สรุป			

ลงชื่อผู้รับรอง.....วาไรแสง ๗๔.....ประธานกลุ่มอนุเยาวชนอัครตันน้ำชี

วันที่.....เดือน.....ปี.....

ระบบแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชน

การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนเกิดขึ้นในสังคมไทยมาแต่โบราณ โดยชาวบ้านจะรวมกลุ่มกองเกวียนนำสินค้าที่ตนมีไปแลกกับชุมชนอื่น ซึ่งมักเป็นชุมชนที่มีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ ทำให้ในระยะแรกพอจะรู้ว่า อีกชุมชนหนึ่งนั้นมีสินค้าใดและขาดแคลนสินค้าใด การแลกมักจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าโดยตรงตามความสมัครใจ ระบบดังกล่าวเริ่มสูญหายไปเมื่อมีพ่อค้าคนกลางเข้ามา หรือเมื่อมีตลาดในเมืองเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนที่มีประสิทธิภาพมากกว่าในการรวบรวมและกระจายสินค้าโดยใช้ระบบเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน จนถึงปัจจุบันก็ยังคงมีระบบแลกเปลี่ยนดังกล่าวอยู่ เช่น ที่กลุ่มบ้านเขาน้อย จังหวัดพิษณุโลก

การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนเป็นการเกื้อกูลกันระหว่างชุมชนที่มีผลผลิตที่ต่างกัน ผลของระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนคือความเข้มแข็งของชุมชนจะเกิดขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยงระบบไปสู่ระบบแลกเปลี่ยนในชุมชน

กลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว เกล็ด”⁷

ความเป็นมา

กลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว เกล็ด” ตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยความเป็นกัลยาณมิตร แนวคิดเริ่มต้นเกิดจากตัวแทนเครือข่ายชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการร่วมพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (คพชช) เช่น ตัวแทนเครือข่ายจังหวัดนครศรีธรรมราช นครราชสีมา พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานครบางเครือข่าย เห็นว่า แนวทางการออกร้านจำหน่ายสินค้าชุมชนเป็นครั้งคราวไม่มีความยั่งยืน บ่อยครั้งเป็นการแย่งกันออกร้าน แข่งขันในเชิงธุรกิจ ทำให้เกิดความบาดหมางจนถึงที่สุดความเป็นเพื่อน เครือข่ายเหล่านี้จึงเริ่มคิดถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นโดยจะรวบรวมผลผลิตของสมาชิกกลุ่มเครือข่ายในจังหวัดของตนที่มีแล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น แลกข้าวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับอาหารทะเลจากภาคใต้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ไม่ผ่านหลักการของกองทุนเพื่อสังคม(SIF)ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศึกษาอบรมเพื่อให้เกิดทุนทางสังคม⁷

วัตถุประสงค์ สมาชิก และการดำเนินการ

โครงการวิจัยและพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ทำให้กลุ่มได้สานต่อแนวคิดและเริ่มคิดค้นรูปแบบในทางปฏิบัติด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนผลผลิตโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง เครือข่ายที่เข้าร่วม ได้แก่ เครือข่ายจังหวัดนครศรีธรรมราช เครือข่ายจังหวัดสงขลา เครือข่ายจังหวัดกระบี่ เครือข่ายองค์กรชุมชนคลองเตย กรุงเทพมหานคร เครือข่ายจังหวัดยโสธร และเครือข่ายจังหวัดศรีสะเกษ

⁷ รายงานกรณีศึกษา เครือข่าย “เพื่อน เลี้ยว เกล็ด”

ลักษณะเด่นของการดำเนินการของกลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว เกลอส” คือ ความพยายามสร้างความเข้าใจและตอกย้ำแนวคิดของการช่วยเหลือกันระหว่างมิตร การพยายามทำความเข้าใจปัญหาและความต้องการของกลุ่มต่างๆที่เข้าร่วม⁸ กล่าวคือ ชุมชนทางภาคใต้ไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับความต้องการ ในขณะที่มีผลผลิตจากทะเลและมะพร้าวมาก แต่ชาวประมงก็เป็นหนี้แพปลาและมะพร้าวที่ราคาต่ำ ชุมชนในจังหวัดยโสธรและศรีสะเกษ มีสมาชิกเป็นเกษตรกรทำนา ไร่พริก และหอมแต่ไม่มีเงินทุนของตนเองเพื่อทำการผลิต ต้องกู้เงินจากภายนอกก่อนทุกครั้ง และเมื่อผลิตแล้วก็ไม่มีตลาดเป็นของตนเอง ส่วนชุมชนคลองเตยก็ต้องซื้ออาหารบริโภค ในขณะที่ชุมชนมีเพียงแรงงานเป็นทุนพื้นฐานที่สำคัญ

จากความเข้าใจในปัญหาพื้นฐานของชุมชนสมาชิก กิจกรรมแลกเปลี่ยนของกลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว เกลอส” จึงไม่ได้มีเพียงการแลกเปลี่ยน แต่มีร่วมคิด ร่วมทุน ร่วมทำ และร่วมรับประโยชน์โดยมีการระดมทุนจัดตั้งเป็นกองทุนกลาง เพื่อให้กลุ่มสมาชิกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ใช้ในการลงทุนทำการเกษตร มีการจัดทำระเบียบกองทุน มีกติกาการใช้และการจัดสรรผลกำไรที่เกิดขึ้นเป็นสวัสดิการและเงินปันผล มีคณะกรรมการทำงาน มีการสำรวจรายรับรายจ่ายครัวเรือนและจัดทำข้อมูลสินค้าที่จะซื้อขายแลกเปลี่ยน และจะมีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนเป็นศูนย์รวบรวมและกระจายสินค้า

สิ่งที่กลุ่มจะต้องดำเนินการคือ การจัดระบบการรวบรวม ขนส่ง และกระจายสินค้า การหาหุ้นส่วนที่จะช่วยสนับสนุนในเรื่องระบบการขนส่ง การคิดอัตราแลกเปลี่ยนสินค้าและระบบบัญชีในการแลกเปลี่ยน แม้ปัจจุบันยังไม่มีระบบที่เป็นรูปธรรมมากนัก แต่ก็ได้มีการเริ่มซื้อข้าวสารระหว่างเครือข่ายจังหวัดสงขลาและกลุ่มโรงสีชุมชน จังหวัดพัทลุง

บทวิเคราะห์

การแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม หากประสบความสำเร็จจะเป็นไปได้สูงในการก่อให้เกิดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน เพราะสินค้าจะมีความหลากหลายมากกว่าการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน ด้วยระบบการแลกเปลี่ยน ราคาที่สมาชิกได้รับ จะไม่ผันผวนตามราคาดตลาดมากนัก สมาชิกจะมีตลาดที่แน่นอน เป็นการลดความเสี่ยงด้านการตลาด

เงื่อนไขของความสำเร็จ นอกจากจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการวางแผนและการจัดการแล้ว ยังขึ้นอยู่กับความเข้าใจ ความไว้วางใจระหว่างกัน และความยึดมั่นในหลักการของการช่วยเหลือกัน เนื่องจากการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนมีความเสี่ยงอยู่หลายประการ นับตั้งแต่กระบวนการผลิต การรวบรวมผลผลิต การแปรรูป การขนส่ง การกระจายสินค้า เช่น ผลผลิตทางการเกษตรอาจไม่สม่ำเสมอตามแผนที่วางไว้ ภัยธรรมชาติอาจทำให้คุณภาพสินค้าแปรปรวน

⁸ จากการสังเกตของนักวิจัยในการลงพื้นที่หลายครั้งและพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มในการประชุมเชิงปฏิบัติการ

หรือราคาสินค้าเกษตรในท้องตลาดบางช่วงอาจสูงหรือต่ำในขณะที่สมาชิกจะได้รับอัตราแลกเปลี่ยนที่เป็นราคาเฉลี่ย หากสมาชิกติดอิงกับราคาสตลาด อาจทำให้เกิดความรู้สึกได้เปรียบเสียเปรียบ และรู้สึกหมดความไว้วางใจ สิ่งเหล่านี้ยังไม่เกิดขึ้นเนื่องจากระยะเวลาการเกิดกลุ่มยังไม่นานนัก จึงยังไม่มีข้อพิพาทหรือบทสรุปในที่นี้

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1-1

**กำหนดการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1
และการเตรียมการ**

โครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน
การสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1
ณ หมู่บ้านสันติสุข ตำบลนาโเส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร
วันที่ 26-29 มกราคม 2546

วันอาทิตย์ที่ 26 มกราคม 2546

08.00 น.	ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ
12.00 – 13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
16.00 น.	ถึงกุดชุม เดินทางเข้าที่พัก
17.00 น.	เยี่ยมชมกุดชุม พูดคุยกับชาวบ้าน
18.00 – 19.00 น.	รับประทานอาหารเย็นร่วมกับชุมชน
19.00 – 20.30 น.	แนะนำตัว แนะนำชุมชนและประสบการณ์

วันจันทร์ที่ 27 มกราคม 2546

7.00 – 07.30 น.	รับประทานอาหารเช้า
7.30 – 09.00 น.	เยี่ยมชมตลาดนัดชุมชน
09.00-11.00 น.	เปิดการสัมมนาและแนะนำ “โครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” การบรรยายในหัวข้อ “ทำไมจึงต้องมีระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” โดย ศ.ดร.อภิชาติ พันธุเสน หัวหน้าโครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน
11.00-12.00 น.	การบรรยายเรื่อง “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในต่างประเทศ” โดย ดร.ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์
12.00-13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00-14.30 น.	การสัมมนากลุ่มย่อย “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนคืออะไร” “เงินบาทและเงินตราชุมชนต่างกันอย่างไร”
14.30-14.45 น.	พักรับประทานอาหารว่าง
14.45-16.15 น.	การสัมมนากลุ่มย่อย (ต่อ)
16.15-17.00 น.	สรุปการสัมมนากลุ่มย่อย
17.00-18.00 น.	พักผ่อนตามอัธยาศัย
18.00-19.00 น.	รับประทานอาหารเย็นร่วมกัน

วันอังคารที่ 28 มกราคม 2546

07.00-07.30 น.	รับประทานอาหารเช้า
07.30-08.30 น.	ตลาดนัดชุมชนบ้านสันติสุข
08.30-10.30 น.	การบรรยายเรื่อง “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนยุฟุและระบบแลกเปลี่ยนอื่นๆในประเทศญี่ปุ่น” โดย คุณ โคอิชิ ซาโตะ
10.30-12.00 น.	การทดลองปฏิบัติ “ระบบแลกเปลี่ยนยุฟุ”
12.00-13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00-15.00 น.	การบรรยายเรื่อง “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนกุดชุม” โดย สมาชิกบุญกุดชุม
15.00-17.00 น.	การทดลองปฏิบัติ “ระบบแลกเปลี่ยนกุดชุม”
17.00-18.00 น.	เยี่ยมชมชุมชน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน
18.00-19.00 น.	รับประทานอาหารเย็นร่วมกัน

วันพุธที่ 29 มกราคม 2546

07.30-08.00 น.	รับประทานอาหารเช้า
09.00-11.00 น.	การสัมมนากลุ่มย่อยเรื่อง “ผลการปฏิบัติและความคิดเห็นต่อระบบแลกเปลี่ยนชุมชน”
11.00-12.00 น.	สรุปผลการสัมมนา
12.00-13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน
13.00-20.00 น.	เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

การเตรียมการสัมมนา

การเตรียมการสัมมนา กลุ่มธุรกิจชุมชนและกลุ่มชุมชน ที่สนใจโครงการระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อความเข้มแข็ง จึงจัดให้มีการประชุมในวันที่ 27 พฤศจิกายน 2545 ได้ตกลงให้จัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม โดยเฉพาะการถ่ายทอดแนวทางของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของชาวบ้านสันติสุข กับกลุ่มชาวบ้านจากจังหวัดอื่น ๆ นักวิชาการชาวต่างประเทศ และนักวิชาการชาวไทย จึงจัดให้มีการทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยทางทีมวิจัยมีการแบ่งออกเป็นสองทีม โดยจะคัดเลือกกลุ่มที่สนใจทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมาเข้าร่วมสัมมนา โดยจะเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งหรือไม่เข้มแข็งสามารถเข้าร่วมได้ ซึ่งถ้าโครงการนี้สำเร็จจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในอนาคตสำหรับการพัฒนาให้กับกลุ่มชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ขอบเขตความรับผิดชอบและการเตรียมงาน

ในช่วงเดือนธันวาคม 2545 มกราคม 2546 คณะผู้เตรียมงานทั้งสองส่วนคือสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เตรียมกลุ่มที่จะนำมาสัมมนา และเตรียมสถานที่ในการจัดสัมมนาที่ หมู่บ้านสันติสุข ต.นาโหล อ.อุทุมพร จ.ห้วยคต โดยแบ่งการเตรียมงาน ดังนี้

1. คัดเลือกธุรกิจชุมชนเข้าร่วมโครงการ

นักวิจัยโครงการคัดเลือกชุมชนเข้าร่วมจากภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง กรุงเทพฯ และปริมณฑล โดยคัดเลือกชุมชนที่สนใจจะเข้าร่วม

พื้นที่ในความรับผิดชอบ

ภาคเหนือ อ.ม้งกร เป็นประสานงานความร่วมมือเพื่อคัดเลือกชุมชนจาก อ.เชียงดาว จำนวน 2 กลุ่ม

ภาคใต้ อ.วรรณ ประยุกต์วงศ์ เป็นหัวหน้าสายภาคใต้ คุณเรือง พุดละพันธ์ คุณจารุภาโสคารักษ์ เป็นผู้ประสานงานความร่วมมือคัดเลือกชุมชนจากจังหวัดนครศรีธรรมราช กระบี่ สงขลา ทั้งหมด 3 กลุ่ม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผศ.ดร.ปัทมาวดี ชูชุก เป็นหัวหน้าสาย คุณจันทร์พิไล ล้อคุณเดื่อ อภิชาติเกรียงไกร คุณอรอนงค์ อินทะทะ เป็นผู้ประสานงานความร่วมมือคัดเลือกกลุ่มธุรกิจชุมชนจาก จังหวัดมุกดาหาร 2 กลุ่ม จังหวัดสกลนคร 1 กลุ่ม จังหวัดนครราชสีมา 3 กลุ่ม กลุ่มจาก จังหวัดชัยภูมิ 1 กลุ่ม จังหวัดศรีสะเกษ 1 กลุ่ม ทั้งสองจังหวัดหลังเป็นการเตรียมกลุ่มของทีมสถาบันท้องถิ่นพัฒนาโดยคุณจักรชัย คุณอรสา คุณพรพิศา คุณวัลลภ พิศพงษ์ศา

ภาคกลาง กรุงเทพฯและปริมณฑล ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน หัวหน้าสายภาคกลางและหัวหน้าโครงการ คุณประจิตร ขาวสabay คุณศศิธร เป็นผู้ประสานงานคัดเลือกธุรกิจชุมชนจากจังหวัดสระบุรี 1 กลุ่ม จังหวัดนครสวรรค์ 1 กลุ่ม จังหวัดสุพรรณบุรี 1 กลุ่ม กรุงเทพมหานคร 1 กลุ่ม

2. การเตรียมงานเอกสาร

จากที่มีการกำหนดวันสัมมนาเชิงปฏิบัติการแล้ว คณะผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจัดเตรียมกลุ่มในการมาสัมมนาทั้งหมด 22 กลุ่ม ฝ่ายเอกสารมีการจัดเตรียมโดยส่งจดหมายออกไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่คัดเลือกขึ้นมาเพื่อเชิญมาประชุม จากทีมงานฝ่ายธุรการส่วนกลาง ส่วนการจัดทำเอกสารเพื่อประกอบการสัมมนา ซึ่งประกอบด้วย ปุจฉา-วิสัชนา ระบบการแลกเปลี่ยน เขียนโดย ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน กำหนดการการสัมมนา เอกสารการบรรยาย ของ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สาน กรณศึกษา จังหวัดสระบุรี ผู้รับผิดชอบ คุณคลจิต บุคคะนันต์ คุณกรรณิกา บุญหนุน คุณสุรัช มาลีแยม คุณมนัสวัลย์ พัฒนวิบูลย์ คุณน้ำผึ้ง มีศิลป์

3. ฝ่ายสถานที่

สำหรับฝ่ายสถานที่ที่มีการเตรียมออกเป็นสองช่วง เพื่อเป็นการสำรวจพื้นที่ทางโครงการส่งผู้ช่วยวิจัยลงไปสำรวจพื้นที่ในวันที่ 5 – 6 ธันวาคม 2545 เป็นครั้งแรก เพื่อประสานงาน เรียนรู้วิถีชีวิต และสังเกตการณ์การประชุมของชาวบ้านบ้านสันติสุข ทางผู้ช่วยวิจัยประกอบด้วย คุณจรรุภา โสภารักษ์ คุณประจิตร ขาวสabay คุณจันทร์พิไล ล้อ รวมทั้งกลุ่มชาวบ้านจากจังหวัดสระบุรี การลงไปสังเกตการณ์พื้นที่ครั้งแรก ชาวบ้านสันติสุขมีความสนใจโครงการ อาจจะเนื่องมาจากชาวบ้านเคยทำโครงการนี้มาก่อน แต่ในปัจจุบันมีเพียง 30 หลังคาเรือนที่เป็นสมาชิกของการใช้บุญคุณชุมชน ชาวบ้านมีความสามารถในการแสดงความคิดเห็นพอสมควร ทุกวันอาทิตย์ก่อนเข้าบ้านสันติสุขจัดให้มีขายของด้วยบุญกัน เป็นตลาดที่มีการกระจายเสียงออกไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง คือ หมู่บ้านหนองผือน้อย บ้านโศกขุมปูน บ้านโคกสวาท บ้านกุดหิน ให้นำสินค้ามาขายหรือแลกเปลี่ยนกัน โดยมีการซื้อทั้งเป็นเงินบาทและบุญ

ในช่วงที่สองผู้ช่วยวิจัย ได้แก่ คุณอรอนงค์ อินทรหะ และ คุณจันทร์พิไล ล้อ ได้ลงไปประชุมร่วมกับชาวบ้านในวันที่ 20-21 มกราคม 2546 เพื่อเตรียมงานร่วมกับชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ทางกลุ่มชาวบ้านบ้านสันติสุข ได้มีการแบ่งฝ่ายสถานที่โดยจะมีหน้าที่ในการเตรียมสถานที่ต่าง ๆ เช่น เวทีในการจัดสัมมนา สถานที่จัดประชุมกลุ่มย่อย 8 จุด ปรับพื้นที่ให้เรียบโดยกลุ่มชาวบ้านได้นำทรายมาใส่ รวมทั้งในวันงานมีการตั้งเต็นท์ ฝ่ายสถานที่ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านชาวบ้าน พ่อฮิล ผู้ใหญ่บ้านบ้านสันติสุข เป็นหัวหน้าในการเตรียม ทีมวิจัยได้แก่ นางอรอนงค์ อินทรหะ คุณมณีนรี ธรรมจริยวัฑ์ คุณสุระชัย มาลีแยม โดยทีมทางส่วนกลางรับหน้าที่เกี่ยวกับการจัดทำป้ายเวที โดยคุณอรอนงค์ อินทรหะ เป็นผู้รับผิดชอบ นำไปติดที่บ้านสันติสุขในวันจัดการสัมมนา

ฝ่ายที่พัก เป็นฝ่ายถูกจัดอยู่ฝ่ายสถานที่ หัวหน้าทีม พ่อเลาะห์ มีผู้ช่วยประกอบด้วย พ่ออง พ่อสว่าง พ่อเรณู พ่อพันธุ์ เจ้าหน้าที่ของทีมงานวิจัยคือ คุณประจิตร ชาวสบาย และคุณจิม พันธเสนฝ่ายที่พักมีหน้าที่คอยพาผู้เข้าร่วมสัมมนาไปยังที่พักที่จัดไว้ของหมู่บ้านสันติสุข จำนวน 16 หลัง จาก การเตรียมงานของชาวบ้านที่พักที่จัดให้กับผู้เข้าร่วมเป็นบ้านพักที่เคยจัดเป็น HOME STAY มาแล้ว ดังนั้นอุปกรณ์ต่าง ๆ จึงมีพร้อมในการรับรองผู้มาร่วมสัมมนา โดยในวันที่ 26 มกราคม พ่อเลาะห์ เตรียมลงทะเบียนสำหรับเข้าพัก

ทางทีมงานวิจัยได้เตรียมรถคู่ไว้หนึ่งคันเพื่อรับชาวบ้านจากกลุ่มต่าง ๆ เข้ามายังหมู่บ้าน โดยมีการกำหนดเวลาไว้ 8.00 น. 12.00 น. 18.00 น. ผู้รับผิดชอบคือ คุณอรอนงค์ อินทรหะ คุณประจิตร ชาวสบาย

4. ฝ่ายอาหาร

จากการประชุมและแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนในวันที่ 20 – 21 มกราคม โดยฝ่ายอาหารจะมีหน้าที่ในการจัดเตรียมอาหาร ให้ผู้เข้าร่วมสัมมนา หัวหน้าทีมฝ่ายอาหาร คือ แม่บัว และแม่ฉี ทางชาวบ้านบ้านสันติสุข มีการเตรียมอาหารเช้า กลางวัน เย็น อาหารว่าง 5 มื้อ รวมทั้งหมด 9 มื้อ ชาวบ้านประชุมและสรุปกันว่าให้จัดแบบบุฟเฟต์ มีการแบ่งดังนี้

ทีมปรุงอาหาร	ผู้รับผิดชอบ	แม่ฉี แม่บัว แม่ปอง แม่บา
อาหารว่าง	ผู้รับผิดชอบ	แม่หวัน
น้ำดื่ม/น้ำแข็ง	ผู้รับผิดชอบ	แม่คำตัน
ข้าว	ผู้รับผิดชอบ	แม่ลิ
อุปกรณ์ในการทำอาหาร	ผู้รับผิดชอบ	แม่ฉี

ส่วนทางฝ่ายทีมงานวิจัยให้ น.ส.ประจิตร ชาวสบาย ไปร่วมดูแล ลักษณะการเตรียมงานมีการประชุมประจำ การแบ่งเรื่องการจัดสรรเรื่องอาหารทางหมู่บ้านสันติสุข จะใช้ทรัพยากรของหมู่บ้านเป็นหลัก เช่น ข้าวสาร หมู ไก่ ปลา ประชุมกันว่าบ้านไหนสามารถให้วัตถุดิบ หรืออุปกรณ์ส่วนไหนได้บ้าง และสามารถให้ได้เท่าไร หลักการของชาวบ้านคือ พยายามไม่ซื้อของจากข้างนอก หมู่บ้านถ้าไม่จำเป็น

5. ฝ่ายเครื่องเสียง

มีหน้าที่ในการจัดหา ดูแลเครื่องเสียงและแก้ไขเมื่อมีปัญหา ทางฝ่ายของบ้านสันติสุข ผู้รับผิดชอบคือ คุณพรพิดา คลังภูเขียว โดยมีการประสานงานกับโรงสีบ้านโสกชุมพูน ทีมงานวิจัยได้จัดเจ้าหน้าที่ไว้เพื่อช่วยงาน คือ คุณอรอนงค์ อินทรหะ คุณมณีนันท์ จริยธรรมวุฒิ คุณสุระชัย มาลีเข้ม

6. ฝ่ายวัฒนธรรม

ฝ่ายนี้จะมีหน้าที่ในการประสานงานการแสดงของแต่ละภาค และของพื้นที่ โดยมีการประสานกับหมู่บ้านโดยรอบทั้ง 5 หมู่บ้าน นำการแสดงเข้าร่วม รวมทั้งหมด 12 ชุด ผู้รับผิดชอบคือ พ่อสิน พ่อสูง ฝ่ายวัฒนธรรมได้มีการเตรียมการแสดงของหมู่บ้านไว้ นับได้ว่าเป็นจุดเด่นของหมู่บ้านที่ชาวบ้านสันติสุขทำได้ค่อนข้างดีมาก

7. ฝ่ายพยาบาล

รับผิดชอบในการดูแลความเจ็บป่วย และปฐมพยาบาล ให้ผู้เข้าร่วมสัมมนา ผู้รับผิดชอบ คือ พ่อเลาะ พ่อนา พ่อสว่าง พ่อคู่

8. ฝ่ายพิธีกร

ฝ่ายนี้ได้มีการแบ่งเป็นพิธีกรประจำทางด้านต่าง ๆ คือ พิธีกรประจำหอกระจายข่าว พิธีกรประสานงานสัมมนา พิธีกรประจำการแสดงภาคกลางคืน จากการที่มีการประชุมกับกลุ่มชาวบ้านสันติสุข เมื่อวันที่ 20 มกราคม นั้นทางกลุ่มชาวบ้านได้เสนอให้ พ่อสว่าง พ่อสิน พ่อคำตัน พรพิดา อรสา ทางทีมงานที่ดูแลพื้นที่ได้บอกไว้ว่าให้เตรียมพิธีกรจากส่วนกลางไว้ด้วย เนื่องจากที่ผ่านมาชาวบ้านถูกจัดให้เป็นพิธีกรแล้วมักจะทำหน้าที่ได้เพียงบางส่วน

9. ฝ่ายทัวร์

เป็นกลุ่มที่จัดขึ้นมาเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ที่อยู่รอบ ๆ บ้านสันติสุข คือ โรงสีชุมชน ของชมรมรักษารัตนชาติ บ้านโสกชุมปูน ศูนย์สมุนไพร วัดท่าลาด โครงการนำร่องของบ้านสันติสุข โครงการเพาะเห็ด ผู้รับผิดชอบในการพากลุ่ม คือ พ่อสว่าง พ่อณีก พ่อสูง แม่ลิ

10. ฝ่ายประสานงานและฝ่ายลงทะเบียน

ในการจัดสัมมนาครั้งนี้ ฝ่ายนี้ต้องทำหน้าที่ในการประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ ผู้เข้าร่วมสัมมนาแก้ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงของการสัมมนา มีหน้าที่ในการจัดเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในงานสัมมนา เช่น กระดาษ ดินสอ ปากกา ป้ายชื่อของผู้เข้าร่วมสัมมนาและชาวบ้านบ้านสันติสุขที่มาช่วยงาน เตรียมอุปกรณ์ด้วยกาแฟ ทิชชู ผู้ที่รับผิดชอบเป็นทีมงานจากคณะวิจัย ได้แก่ อ.ปัทมาวดี ชูชุกิ คุณฉลจิษฐ์ ยุกตะนันท์ คุณกรรณิกา บุญหนุน

สรุปการเตรียมงานสัมมนา

จากการเตรียมงานสัมมนาพบว่า การค้นหาธุรกิจชุมชนที่จะเข้าร่วมก่อนข้างจะมีปัญหา เนื่องจากกลุ่มที่คัดเลือกในครั้งแรกไม่เป็นไปตามที่ต้องการ การเชิญกลุ่มมาร่วมสัมมนาต้องใช้เวลาทำความเข้าใจกับกลุ่มใหม่ที่จะมาเข้าร่วม ทำให้ทางสำนักงานส่งจดหมายเชิญประชุมออกไป ก่อนข้างล่าช้าทำให้การเตรียมงานก่อนข้างล่าช้า รวมทั้งผู้ประสานต้องรองกับสำนักงานในการนำจำนวนคนเข้าร่วม ผู้ประสานงานบางส่วนไม่เข้าใจว่าควรจะนำบุคลากรมาร่วมงานตามที่ส่วนกลางกำหนดเนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอ และมาบอกทางสำนักงานในภายหลังว่าจะไม่ไปด้วยทำให้ทางโครงการสูญเสียงบประมาณในการจ้างรถตู้เพิ่มขึ้น ทางสำนักงานเตรียมเอกสารและอุปกรณ์ก่อนข้างพร้อม แต่การเตรียมเอกสารก่อนข้างล่าช้าซึ่งเกิดจากการที่เจ้าหน้าที่ทำเทปหาย ทำให้เอกสารที่จำเป็นต้องนำออกมาจากคำพูดจากมาทำเอกสาร ไม่สามารถทำได้

ฝ่ายสถานที่ การเตรียมงานของชาวบ้านสันติสุขเตรียมไว้ก่อนข้างดี สถานที่จัดไว้ให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาและเจ้าหน้าที่พักทั้ง 16 หลัง มีความพร้อมในด้านอุปกรณ์เครื่องนอน การเตรียมของชาวบ้านในเรื่องที่พักโดยมีการประชุมร่วมกันว่าบ้านแต่ละหลังสามารถรับผู้เข้าพักได้กี่คน ถ้าบ้านหลังไหนมีเครื่องนอนไม่พอให้ขอยืมจากเพื่อนบ้านมาให้ครบ ชาวบ้านมีการประชุมเตรียมงานล่วงหน้ากันทุกคืน แต่ปัญหาทางด้านที่มวิชัยไม่ได้มีส่วนร่วมด้วยฝ่ายสถานที่อย่างเพียงพอ เจ้าหน้าที่ไม่ได้ลงมาช่วยดูแลเท่าที่ควร จากการคุยกันที่มผู้ช่วยวิชัยเห็นว่าชาวบ้านสามารถทำงานและเตรียมงานได้ดี

ภาคผนวกที่ 1-2

**การเปิดการสัมมนาและการบรรยายเรื่องระบบ
แลกเปลี่ยนชุมชน**

โครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน
การสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1
ณ หมู่บ้านสันติสุข ตำบลนาโเส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร
วันที่ 26 – 29 มกราคม 2546

วันที่ 27 มกราคม 2546

เปิดการสัมมนาโดยเจ้าอาวาสวัดบ้านลาด

ในปัจจุบันชุมชนยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ มีหลายชุมชนต้องพึ่งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วชุมชนเปรียบเหมือนกับรากฐานของสังคม กล่าวคือ ถ้าชุมชนมีความมั่นคง สังคมก็จะเจริญไปด้วย ดังนั้นถ้าชุมชนเรียนรู้จัดการพึ่งตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในการแก้ไขปัญหา เช่น การเกื้อหนุนคนในชุมชน การผลิตสินค้าเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนผ่านทางตลาดนัดของชุมชน เป็นต้น ดังนั้นงานวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงถือเป็น โครงการหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาทางเลือกโดยระบบแลกเปลี่ยนการใช้เงินตราชุมชนหรือเงินตราท้องถิ่นในระยะแรก ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนนัก จนกระทั่งองค์กร CUSO จากประเทศแคนาดา ได้เข้ามาริเริ่มระบบเงินตราชุมชนแก่ชาวบ้านกุดชุม โดยมีนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ให้ความสนับสนุนในเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสนับสนุน แต่หลังจากที่มีการนำระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนมาใช้ในกุดชุมไม่นานก็ถูกทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมเนื่องจากเบี้ยกุดชุมนั้นมีลักษณะเหมือนธนบัตรของรัฐบาลจากเหตุการณ์ครั้งนั้นส่งผลให้ชาวบ้านเลิกใช้เบี้ยกุดชุมไประยะหนึ่ง ต่อมาโครงการวิจัยเรื่องการยกระดับอุตสาหกรรมไทยอย่างก้าวกระโดดด้วยวิธีปฏิบัติเป็นเลิศและการเปรียบเทียบเพื่อการปรับปรุงและพัฒนา (Best Practices & Benchmarking) ได้ทำการศึกษากลุ่มธุรกิจชุมชนที่เข้มแข็งทั่วประเทศไทย 300 กว่าแห่ง ซึ่งโครงการนี้ทางสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ โดยนายกรัชมงคลของไถยนั้น ได้นำเอาตัวอย่างที่น่าสนใจของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จากเมืองโออิตะ ประเทศญี่ปุ่น ทำให้ข้าราชการเป็นจำนวนมากไปดูงานที่เมืองโออิตะ ซึ่งที่โออิตะนั้นมีเมืองๆ หนึ่งชื่อ “ยูฟูอิน” ยูฟูอินมีระบบเงินตราของเมืองนี้เรียกว่า “ยูฟู” เนื่องจากยูฟูอินมีระบบแลกเปลี่ยนการใช้เงินตราชุมชน ทำให้ชาวบ้านกุดชุมเกิดความมั่นใจในระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนมากขึ้นอีกครั้ง ต่อมาเมื่ออาจารย์ชาวฟิลิปปินส์ ท่านหนึ่งที่ทำงานในสังกัดโปรมาติดต่อเรื่องการจัดสัมมนา ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนในประเทศไทย โดยมีตัวอย่างจากสามประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ประเทศอินโดนีเซีย และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งทางทีมงานสัมมนาได้ให้ ศ.ดร. อภิชัย พันธเสน เขียนบทความเกี่ยวกับตัวอย่างจากประเทศไทย โดยนำความรู้จากระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนในประเทศ

ไทยมาเขียนเป็นบทความภาษาอังกฤษ ในช่วงเวลาการจัดสัมมนาที่ประเทศไทยนั้น ที่ประเทศญี่ปุ่นได้มีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยโตเกียวได้เริ่มโครงการนี้เช่นเดียวกัน ซึ่งทางรัฐบาลญี่ปุ่นได้ให้ความสนใจสนับสนุนในเรื่องนี้ จึงส่งผลให้ประเทศญี่ปุ่นมีระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชน นอกจากนี้ศาสตราจารย์ได้ตีพิมพ์บทความภาษาอังกฤษเกี่ยวกับระบบการเงิน ซึ่งเมื่อแปลเป็นภาษาไทยแล้วได้ใจความว่า “ไม่มีเงิน ไม่มีปัญหา เพราะประชาชนสามารถทำเงินขึ้นมาใช้เองในชุมชนได้”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นระบบหนึ่งที่น่าสนใจ ก่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังเป็นการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง

วันที่ 27 มกราคม 2546

ทำไมจึงต้องมีระบบแลกเปลี่ยนชุมชน โดย ศ.ดร. อภิชัย พันธเสน

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการภายในชุมชนนั้นๆ ซึ่งสาเหตุที่สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการนั้นสืบเนื่องมาจากสมาชิกมีความเป็นส่วนตัว มีความต้องการสินค้าและบริการของผู้อื่นนอกเหนือจากที่ตัวเองมีหรือสามารถผลิตได้ และไม่ต้องการให้เกิดการได้เปรียบหรือเสียเปรียบกันภายในชุมชน ดังนั้นถ้าชุมชนมีความสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการภายในชุมชนได้ ชุมชนก็ควรมีสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นเงินหรืออะไรก็ได้ที่คนในชุมชนยอมรับ

การที่เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนนั้น เพราะว่าเงินเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นที่ยอมรับของสังคม ทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการสะดวกขึ้น เงินเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการผลิตมากขึ้นเนื่องจากมีผู้บริโภคมากขึ้นจึงส่งผลให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่นั้นเร็วขึ้น นอกจากนี้เงินยังสามารถเก็บมูลค่าได้ ซึ่งทำให้บางคนนำเงินมาใช้ในการบริโภค เช่น การใช้เงินอย่างไม่พอเพียง ฟูมเฟื่อย การเอาโรคเอาเปรียบผู้อื่นส่งผลให้ความสัมพันธ์ในลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันหมดไป เกิดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจ เกิดปัญหาทางสังคม ทุนทางสังคมถูกทำลาย ซึ่งต้นเหตุของปัญหานั้นมีจากการเพิ่มมูลค่าของเงินโดยเก็บเงินไว้ในธนาคาร หรือการปล่อยกู้โดยคิดดอกเบี้ยเป็นต้น

ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลในการป้องกันไม่ให้เงินบาทที่หมุนเวียนนั้นมีดอกเบี้ย การทำบัตรหรือสิ่งที่เรียกกันว่าเงินตราชุมชนนั้นจะต้องมีการสร้างข้อกำหนดในชุมชนให้เป็นที่ยอมรับสามารถให้ผู้อื่นยืมได้โดยไม่มีคิดดอกเบี้ย ทั้งนี้เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาร้อยดอกเบี้ยนั่นเอง

การทำระบบแลกเปลี่ยนชุมชนควรมีการใช้เงินบาทควบคู่ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนต้องแลกเปลี่ยนสินค้าจากภายนอก แต่ถ้าชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าเองโดยไม่ผูกค้ำกับเงินบาท ชุมชนก็จะสามารถกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนกับสินค้าหรือบริการนั้นๆ โดยไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของค่าเงินบาทแต่อย่างใด ดังนั้นระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นระบบที่ชุมชนกำหนดขึ้นเพื่อป้องกันผลกระทบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ในทางลบ

เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ คือ เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามกระแสของโลก ทั้งทางด้านข่าวสารข้อมูลและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ก่อให้เกิดการไหลเวียนทางการเงิน ทั้งสินค้าและบริการอย่างไร้ขีดจำกัด ในการผลิตสินค้าและบริการจะต้องมีปัจจัยการผลิตซึ่งได้แก่ ผลผลิต ทุน และแรงงาน ซึ่งแรงงานถือได้ว่าสำคัญที่สุดในปัจจัยการผลิต โดยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนนั้นสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการรวมเอาแรงงานกับวัตถุดิบ ขณะที่บัตรแลกเปลี่ยนหรือเงินตราชุมชนทำหน้าที่เหมือนกับทุนทำ

ให้เราสามารถผลิตสินค้าได้โดยไม่ต้องมีเงินบาท และสามารถแลกเปลี่ยนกันเองได้โดยการใช้บัตรแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นการป้องกันผลกระทบทางลบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้ในระดับหนึ่ง

ในการใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนถึงแม้ว่าทำให้ไม่ต้องพึ่งทุนจากภายนอกก็ตาม แต่ผู้ใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนก็ต้องทุนในชุมชนเกิดความเข้มแข็ง โดยการนำเอาหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีต้นกำเนิดมาตั้งแต่กลางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 คือ ในปี 2517 หลังจากที่ประเทศไทยได้มาได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี 2504 ซึ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาประเทศ การให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวโดยที่รัฐบาลกู้เงินจากต่างประเทศมาลงทุนทางด้านโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและสังคมรวมถึงการลงทุนทางสังคม เช่น ขยายการศึกษาโดยการสร้างโรงเรียน ผลิตครู เพื่อให้ประชาชนมีความรู้สูงสุด การปรับปรุงระบบบริหารสาธารณสุข เพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพแข็งแรง ต่อมาเศรษฐกิจของประเทศเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วในขณะที่รัฐบาลเป็นหนี้ต่างประเทศมากขึ้น โดยการชำระเงินนั้นจะต้องชำระเป็นเงินดอลลาร์ จึงส่งผลให้เกิดการนำสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศ ซึ่งสินค้าที่นำไปจำหน่ายนี้ได้แก่ สินค้าทางการเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากสินค้าทางอุตสาหกรรมไม่สามารถจำหน่ายได้ เพราะปัจจุบันสินค้าอุตสาหกรรมเป็นสินค้าที่ใช้เพื่อทดแทนการนำสินค้าเข้าจากต่างประเทศ ดังนั้นสินค้าทางการเกษตรจึงเกิดการขยาย โดยเฉพาะการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าว ข้าวโพด เป็นต้น จึงส่งผลให้เกิดการใช้ปุ๋ย สารเคมีต่างๆ ยาฆ่าแมลง และพื้นที่ทางการเกษตรมากขึ้น ทำให้เกษตรกรมีหนี้สินมากขึ้นในขณะที่คนในเมืองเกิดความร่ำรวยอย่างรวดเร็วจึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน

ในปี 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประทานพระบรมราโชวาทแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งเน้นขั้นตอนการพัฒนาโดยเริ่มจากการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นแล้วจึงยกระดับการพัฒนาประเทศให้สูงขึ้น ซึ่งพระองค์ใช้คำว่า “พออยู่พอกิน” ถึงแม้ว่าในสมัยนั้นพระราชดำรัสของพระองค์จะไม่ได้ได้รับความสนใจจากรัฐบาลก็ตาม ถึงกระนั้นพระองค์ก็ได้ทรงดำเนินการเอง หลังจากนั้นในปี 2537 หรือ 20 ปีต่อมา พระองค์ได้ทรงค้นพบและเผยแพร่แนวความคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เมื่อเหลือจึงนำมาจำหน่าย
2. เมื่อเกษตรกรเกิดความมั่นคงจึงรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ เพื่อแปรรูปสินค้าการเกษตรเพิ่มอำนาจการต่อรองให้กับเกษตรกร ส่งผลให้สินค้ามีมูลค่ามากขึ้น

3. การร่วมมือกับแหล่งเงินทุนขนาดใหญ่ เช่น บริษัท เพื่อการผลิตและจำหน่ายอย่างเป็นระบบ ทำให้สามารถแข่งขันกับตลาดต่างประเทศได้

ในปี 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานแนวทางการพัฒนาประเทศตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ แนวทางของการพัฒนาประเทศที่เน้นให้ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างพอ กินพอใช้ เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น ประมาณหนึ่งในสี่ของการ ผลิตทั้งหมด เมื่อเหลือแล้วจึงนำไปจำหน่ายเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างพอเพียง กล่าวคือ มีความเป็นอยู่อย่างพอกินพอใช้ มีการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผลประกอบกับรูปธรรมของการ ประกอบอาชีพของเกษตรกรรายย่อยในรูปแบบของเกษตรทฤษฎีใหม่

ธุรกิจชุมชน คือ ชุมชนที่มีการร่วมทุน ร่วมผลิต และร่วมรับผลประโยชน์ รวมทั้งมีการจัด สวัสดิการให้ชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของชุมชนด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และเป็น ปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนมีความสุข การทำธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 9 ประการ มี ดังนี้

1. ใช้เทคโนโลยีที่มีความเหมาะสม แต่มีราคาถูก
2. ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัด
3. เน้นการจ้างงานเป็นหลักและไม่ใช้เครื่องจักรทดแทนแรงงานโดยไม่จำเป็น ยกเว้นจะทำให้ ผลผลิตด้อยคุณภาพ
4. มีขนาดการผลิตที่สอดคล้องกับความสามารถในการจัดการ
5. ไม่โลภจนเกินไป หรือเน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก
6. ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค แรงงาน และผู้จำหน่ายวัตถุดิบ
7. มีการผลิตที่หลากหลาย หรือปรับเปลี่ยนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่ เปลี่ยนไปได้ง่าย
8. เน้นการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และผลิตเพื่อจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น ในภูมิภาค ในประเทศ และต่างประเทศ

นอกจากนี้การทำให้ธุรกิจชุมชนมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องเป็นการสะสมทุนหรือไม่กินทุน ที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. ทุนมนุษย์
2. ทุนทางสังคม
3. ทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
4. ทุนทางวัตถุ หรือทุนทางกายภาพ

ในด้านทางการเงินควรมีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิตโดยให้สมาชิกทำการกู้ยืม
เมื่อยามจำเป็น หรือกู้เพื่อประกอบอาชีพเสริมอื่นๆ เป็นต้น นอกจากนี้วิฑูชุมชนมีประโยชน์ในเรื่อง
ของการระชาสัมพันธ์ และการโฆษณาผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป

วันที่ 27 มกราคม 2546

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในต่างประเทศ โดย ดร. ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์

ในการเริ่มต้นทำระบบเงินตราชุมชนนั้น ชุมชนจะต้องมีความคิดเห็นไปให้ทิศทางเดียวกัน มีความกล้าในการลองผิดลองถูก และยอมรับในหลักการประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกับ สมาชิกเกษตรอินทรีย์ที่มีการเรียนรู้ทดลองในแนวทางเดียวกันทำให้ระบบเงินตราชุมชนเกิดขยาย มากขึ้น นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนจะต้องมีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม มีความเชื่อมั่นเชื่อใจกัน และจะต้องมีการบันทึกข้อมูลไว้ด้วย โดยมีบัญชีออมทรัพย์ บัญชีเงินฝากรวมถึงการบันทึกการทำงานต่างๆ ของระบบ

เงินตราชุมชนเป็นสื่อกลางของแลกเปลี่ยน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมบัติของชุมชน เนื่องจาก ชุมชนเป็นผู้สร้างไม่ใช่ของรัฐบาล หน่วยงาน หรือกระทรวงการคลังเป็นผู้สร้าง ซึ่งเงินตราชุมชน นั้นจะถูกควบคุมโดยสมาชิกของชุมชนนั้น ในการควบคุมบริหารจะต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของปริมาณสินค้าและบริการ เพราะบางครั้งถ้าชุมชนเกิดความขาดแคลนในขณะที่อีกชุมชนหนึ่งกลับมีมากเกินไป จะส่งผลให้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนนั้น เกิดปัญหาได้ นอกจากนี้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนสามารถทำได้ทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน เช่น การแลกเปลี่ยนระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ เป็นต้น

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ผ่านมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศต่างๆ ทั่วโลก ประสบกับปัญหาความตกต่ำทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ในช่วงนั้นมีการทดลองใช้ระบบการ แลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนในรูปแบบของระบบคูปอง ต่อมาไม่นานทางรัฐบาลเกรงว่าระบบดังกล่าว จะมาแทนที่ระบบเงินบาท ทางรัฐบาลจึงสั่งห้ามผลิตเงินตราชุมชน หลังจากนั้นประมาณ 30 ปี ชุมชนต่างๆ ประมาณ 3 พันแห่งในประเทศอุตสาหกรรม เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา เยอรมัน เป็นต้น ซึ่งประเทศเหล่านี้ได้มีการนำเอาระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนกลับมาทดลองอีกครั้ง โดยมีการขยายวงกว้างอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนต่างๆ เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถ สร้างชุมชนได้ด้วยตัวเอง ซึ่งสาเหตุที่ชุมชนในประเทศดังกล่าวมีการนำระบบแลกเปลี่ยนเงินตรา ชุมชนมาใช้นั้นเนื่องจากสมาชิกในชุมชนถูกภาวะคุกคามจากลัทธิทุนนิยม พาณิชยกรรม รวมถึง โลกาภิวัตน์ที่กำลังแพร่กระจายทั่วโลก ส่งผลให้ความเป็นมนุษย์ ความตื่นตัวของชุมชน และ ความสัมพันธ์ทางสังคมหมดไป ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนจึงถือเป็นเครื่องมือในการประสาน ความสัมพันธ์ในความเป็นมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นสื่อทางวัฒนธรรมของความเป็นชุมชน ทำให้ชุมชน เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น

ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาได้เกิดภัยคุกคามของทุนทางสังคมในโลกที่กำลังพัฒนา ระบบ แลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นทางเลือกใหม่ของชุมชนในการต่อต้านกระแสของ โลกาภิวัตน์

ประเทศอาร์เจนตินามีระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในช่วง 4 ปีที่ผ่านมาในขณะที่ทางประเทศประสบปัญหาอย่างหนัก ซึ่งผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยลิซซ์ได้ให้ข้อสรุปจากการสังเกตการณ์ว่า วิกฤตทางเศรษฐกิจในระบบเศรษฐกิจของประเทศอาร์เจนตินาทำให้เกิดปัญหา ซึ่งทางรัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาในเรื่องความช่วยเหลือทางด้านสวัสดิการได้ ทำให้จึงต้องแก้ไขปัญหาค่าดังกล่าวโดยการจัดระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชน โดยมีตลาดกลางเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชน ซึ่งทางธนาคาร หน่วยงานเอกชน รวมถึงธุรกิจเอกชนต่างให้ความสนับสนุนในเรื่องของระบบเงินตราชุมชนเป็นอย่างดี

ในปัจจุบันมีชุมชนประมาณ 3 พันแห่ง กำลังทดลองทำระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม มีหลายประเทศที่ประกอบธุรกิจขนาดใหญ่และขนาดกลางยังมีความวิตกว่าการใช้ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนนั้นอาจส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศชาติได้ ถ้าระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนนั้นมีการขยายตัว โดยพยายามให้เหตุผลดังนี้

1. ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชน ไม่ทำให้ระบบเศรษฐกิจนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น
2. ถ้ามีการใช้เงินตราชุมชนมากเกินไปอาจทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ
3. ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชน ไม่สามารถเก็บภาษีได้ เพราะไม่มีคอกเบี้ย ขาดแรงจูงใจ ทำให้ไม่มีความก้าวหน้า เนื่องจากไม่มีการลงทุนเพิ่ม
4. ไม่มีลักษณะที่เหมาะสมแก่การเข้าไปลงทุน หรือเป็นสินเชื่อ

อย่างไรก็ตาม การปลอมแปลงระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนนั้นมีน้อยมาก เนื่องจากไม่คุ้มค่าต่อการปลอมแปลงเงินตราชุมชน

การทดลองระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนให้มีความเชื่อมโยงกับสินเชื่อนาฬขนาดเล็กของท้องถิ่น เพื่อให้ธุรกิจขนาดเล็กเกิดการขยายตัวสามารถหมุนเวียนได้มากขึ้น โดยการนำเงินทุนส่วนหนึ่งมาทำระบบธนาคารชุมชนขึ้น และมีการใช้เงินร่วมกับเงินตราชุมชน ดังนั้นถ้าชุมชนมีการนำเอาระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชน หรือระบบการแลกเปลี่ยนทางเลือกใหม่มาใช้ในชุมชนนั้นจะต้องมีจินตนาการพอสมควรในการปรับเปลี่ยนแนวทางตามความเหมาะสมของชุมชนนั้นๆ เพราะในการทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราชุมชนในแต่ละที่จะมีความยากง่ายไม่เท่ากัน โดยมากจะยึดเอาเงินทางการเป็นหลัก เช่น 1 บูลู เท่ากับ 1 บาท ซึ่งการทำระบบแลกเปลี่ยนชุมชนส่วนมากจะมีขนาดเล็ก ไม่ควรเกิน 10 ครอบครัว และจะต้องดูแลเรื่องของเงินทุนหมุนเวียน ระบบบัญชีเพื่อไม่ให้มีปัญหาเรื่องของการขาดทุน ภาวะเงินเฟ้อในชุมชน เน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดสำนึกในความเป็นชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ระบบธุรกิจเอกชนที่ประสบความสำเร็จนั้นเนื่องมาจากชุมชนมีระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเชื่อมโยงกับระบบการค้า ซึ่งเงินตราชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ ไม่สามารถเก็บได้ ต้องมีการนำมาใช้ จึงทำให้ไม่มีการออมทรัพย์เกิดขึ้น

ปจณา – วิสัชนา

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ
โครงการวิจัยและพัฒนาระบบราชการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

โดย

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชาติ พันธ์เสน

ณ หมู่บ้านสันติสุข

ตำบลนาไผ่ อำเภอกุดชุม

จังหวัดยโสธร

ระหว่างวันที่ 27 – 29 มกราคม 2546

ปจฺฉา – วิสัชนา

ปจฺฉา: ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนคืออะไร

วิสัชนา: ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนก็คือการที่สมาชิกในชุมชนจัดทำระบบการจัดการเพื่อให้เกิดมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยตนเอง

ปจฺฉา : ทำไมสมาชิกในชุมชนจึงจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน

วิสัชนา : สมาชิกในชุมชนไม่จำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกันเอง ถ้าหากสมาชิกในชุมชนทั้งหมดเป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมดหรือนับถือกันเป็นญาติพี่น้องกันมีอะไรก็แบ่งปันกันหรือใครขาดแคลนอะไรก็ขอจากคนอื่นได้ง่าย เสมือนหนึ่งว่าสมาชิกทุกคนในชุมชนเป็นครอบครัวใหญ่ครอบครัวเดียวกัน ถ้าเป็นอย่างนั้นก็ไม่ต้องมีระบบแลกเปลี่ยน

ปจฺฉา : ถ้าอย่างนั้นระบบแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นได้อย่างไร

วิสัชนา : ระบบแลกเปลี่ยนเริ่มเกิดขึ้นมาเมื่อสมาชิกบางคนหรือหลายคนในชุมชน ถึงแม้จะเป็นพี่น้องกันโดยสายเลือด แต่คนเหล่านั้นอยากจะมีส่วนของตัวเอง อยากจะมีของกินของใช้เป็นส่วนตัว ประกอบกับมีสินค้าหรือบริการบางอย่างที่คนอื่นอยากได้ และตัวเองก็สามารถให้คนอื่นได้ แต่จะให้เปล่าๆ รู้สึกเสียดายและเพื่อไม่ต้องการให้มีการเอาเปรียบก็เลยเอามาแลกกัน ระบบแลกเปลี่ยนนี้เป็นระบบที่เริ่มเกิดขึ้นมาในชุมชน จากลักษณะสามประการคือ (1) ความเป็นส่วนตัว (2) ความรู้สึกไม่ยอมให้มีการได้เปรียบเสียเปรียบกัน และ (3) ความอยากได้สิ่งของและบริการของคนอื่น นอกเหนือจากที่ตัวเองมีหรือผลิตได้

ปจฺฉา : ถ้าเราสามารถเอาสินค้าหรือบริการมาแลกเปลี่ยนกันได้ ทำไมเราจึงต้องมีเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

วิสัชนา : คำที่มีความหมายที่สำคัญ คือ สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ส่วนสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจะเรียกชื่ออะไร หรือรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไรไม่สำคัญ คำถามที่สำคัญกว่าก็คือ ทำไมจึงจะต้องมีสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เหตุผลสำคัญในเรื่องนี้ก็คือเพื่อลดปัญหาที่สำคัญคือ ปัญหาความต้องการตรงกันของสองคน ที่อยากจะแลกเปลี่ยนกัน นั่นก็คือคนที่มิข้าวแต่ไม่มีไก่ และต้องการไก่จะต้องหาคนที่มีไก่ และต้องการข้าว ถ้าเป็นอย่างนี้กว่าจะแลกเปลี่ยนกันได้ก็ยากพอสมควร คนจึงมาคิดกันว่า ถ้าเอาอะไรก็ได้ที่ทุกคนยอมรับมาเป็นสื่อกลาง ไม่ว่าจะเป็นเบี้ย หอย ใบชา แม้กระทั่งข้าวเปลือก เพราะทุกคนก็กินข้าว และทุกคนก็อาจจะชอบดื่มชา คงจะไม่รังเกียจที่จะรับ หรือถ้าเป็นเบี้ยหรือหอยก็เก็บเอาไว้นานๆ จึงเกิดมีสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้น ความหมายของสื่อ

กลางในการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้น ความหมายของสื่อกลาง ก็คือ สิ่งที่ทุกคนยอมรับ ซึ่งจะเป็นอะไรก็ได้

ปุณณา : แล้วยังไม่ตอบคำถามว่า ทำไมเขาจึงใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

วิรัชนา : ขอดถามแบบยืวนกลับไปได้ไหมว่า เงินคืออะไร เงินคือกระดาษที่มีความเหนียวเป็นพิเศษที่มีลายน้ำเพื่อป้องกันการปลอมแปลง แล้วมีการพิมพ์ลงไปด้วยรัฐบาลไทยว่าสามารถชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย ใช่หรือไม่ คำตอบก็คือ จะว่าใช่ก็ได้ แต่ไม่ใช่สิ่งที่เราเรียกว่า “ธนบัตร” หรือบัตรที่ออกโดยธนาคารแห่งประเทศไทยแต่เพียงอย่างเดียว แต่เงินมีหลายรูปแบบ แต่แบบที่เรารู้จักกันมากในปัจจุบันเป็นตัวเลขเลขๆ สามารถโอนกันไปโอนกันมา แต่มีลักษณะส่วนที่สำคัญคือ สามารถชำระหนี้ได้ ขอให้สังเกตดูด้วยว่า เทียนี่ไม่มีคำว่า ตามกฎหมาย เพราะไม่จำเป็นต้องมีผลบังคับให้เจ้าหนี้ต้องยอมรับชำระหนี้ แต่เป็นเรื่องที่เจ้าหนี้อยอมรับ เพื่อการชำระหนี้ก็ถือว่าได้ว่าเป็นเงินแล้ว

ปุณณา : ยังไม่เข้าใจอยู่ดี ถ้าอธิบายว่าสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ก็คือสิ่งที่ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่ยอมรับ แล้วเงินก็คือสิ่งที่ทุกคนยอมรับ ดังนั้นเงินก็คือสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มันต่างกันอย่างไร ในเมื่อใบหาหรือข้าวเปลือกก็ทำหน้าที่สื่อกลางในการแลกเปลี่ยนทำไมจึงเรียกมันว่า เงิน

วิรัชนา : เงินก็คือ สิ่งที่คนส่วนใหญ่ยอมรับให้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เพื่อลดปัญหาที่จะต้องหาคนที่ต้องการสินค้าและ / หรือบริการของแต่ละฝ่ายมาเจอกันโดยตรง แต่เงินยังทำหน้าที่มากกว่านั้นอีก คือทำหน้าที่เป็นหน่วยวัดทางบัญชีและเป็นมาตรฐานของมูลค่าจากการเลื่อนเวลาการใช้หนี้

การที่ทำหน้าที่เป็นหน่วยวัดทางบัญชี เช่น ของเราเรียกว่า บาท ของญี่ปุ่น เรียกว่าเยน ของลาว เรียกว่า กีบ ของเวียดนาม คือ ดองหน้าที่สำคัญก็คือ ทำให้สินค้าหรือบริการแลกเปลี่ยนกันได้ง่าย ไม่ต้องคำนวณแยกส่วนให้วุ่นวาย เช่น บอกว่าข้าวสารกิโลกรัมละ 15 บาท ไข่ไก่ตัวละ 90 บาท ถ้ามีข้าวเพียงหนึ่งกิโลจะ ไปขอแลกไข่ก็ยังเป็นอยู่ก็คงทำไม่ได้ แต่ถ้าใช้หน่วยเป็นเงินที่สามารถวัดได้ว่า ไข่ 1 ตัว เท่ากับข้าวสาร 6 กิโล ถ้ามีข้าว 2 กิโล และอยากได้ไข่ก็ต้องแถมเงินให้เจ้าของไข่อีก 60 บาท ก็จะแลกกันได้ ทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้าง่ายขึ้น

หรือการที่เงินทำหน้าที่เป็นมาตรฐานของมูลค่าในการเลื่อนเวลาการชำระหนี้ เช่น ไปขอซื้อไข่เขามาวันนี้ตัวละ 90 บาท แต่มีเงินแค่ 30 บาท ก็บอกเจ้าของไข่ว่าขอติดหนี้ 60 บาท ถ้าเจ้าของไข่เขาขอมเราก็จ่ายเงินให้เจ้าของ 30 บาท แล้วเอาไข่กลับบ้าน แต่เจ้าของจดบัญชีไว้ว่าเราเป็นหนี้เขาอีก 60 บาท หมายความว่า เราจะต้องเอาเงินหรือสินค้าที่มีมูลค่าเทียบได้กับเงินที่เจ้าของไข่ยอมรับมีมูลค่าเท่ากับ 60 บาท ไปใช้หนี้เขา

ส่วนคำว่า “เงิน” นั้นเป็นภาษาที่คนไทยใช้เรียกคนชาติอื่นก็จะเรียกชื่ออย่างอื่นตามที่เขาจะเลือกามาเรียก ส่วนทำไมคนไทย จึงเรียกว่า “เงิน” เข้าใจว่าหลังจากใช้เบี้ย หอยแล้ว ต่อมาเมื่อมีการนำเอาโลหะเงินมาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เลยเรียกติดปากว่า “เงิน” ทั้งๆ ที่ภายหลังเงินไม่มีโลหะเงินอยู่เลย แต่เป็นกระดาษที่เหนียวหน้อย ไม่ขาดง่าย พวกเราก็ตยังเรียกว่า เงิน ขณะนี้เงินเป็นเพียงตัวเลขในบัญชีธนาคาร เราก็ตเรียกว่า เงิน ฝรั่งเศสเรียกว่า “มันนี่” ก็ไม่รู้เหมือนกันว่ามันแปลเทียบเคียงกับภาษาไทยว่าอะไร

ปฐจา : ตามจริงๆ ว่าเงินนั้นมันมีแค่ประโยชน์ที่จะช่วยในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเป็นไป
ได้สะดวกยิ่งขึ้น แต่เพียงอย่างเดียวละหรือไม่มีข้อเสียอะไรเลยจริงๆ หรือ

วิธาน : คราบโคที่เงินทำหน้าที่เพียงสามอย่างที่ว่ามานี้ ก็ เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน
เป็นหน่วยงานบัญชีหรือมาตรฐานของการเลื่อนชำระหนี้ เงินก็จะมีประโยชน์แก่นมนุษย์ แต่เพียง
อย่างเดียว แต่ถึงกระนั้น โทษก็เริ่มมีบ้างแล้ว เพราะการที่แลกเปลี่ยนเกิดขึ้นง่าย ถึงแม้จะมี
ประโยชน์ตามไปอีกข้อหนึ่งคือ มีการผลิตสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้น แต่ก็เป็นการกระตุ้นให้
อยากบริโภคเพิ่มมากขึ้น ถ้าหากจะต้องมีชีวิตอยู่ต่ำกว่าความพอเพียง การบริโภคมากขึ้น
เพื่อสามารถอยู่ได้อย่างพอเพียงก็เป็นสิ่งที่ดี เหมือนเจ้าชายสิทธัตถะตอนอดอาหารผอมโซ ไม่มี
ปัญญาพอจะตรัสรู้ ชีวิตก็เกิดมีทุกข์ แต่เมื่อรับประทานอาหารแต่พอดีจนร่างกายแข็งแรงก็สามารถ
ตรัสรู้ได้ นอกจากตัวท่านเองพ้นทุกข์แล้ว ยังช่วยมนุษย์เป็นจำนวนมากให้พ้นทุกข์ได้ด้วย ดังนั้น
การบริโภคเพื่อให้เกิดความพอเพียง พอประมาณ เหมือนทางสายกลางของพระพุทธเจ้านั้นเป็นสิ่งที่ดี
แต่ถ้าหากบริโภคจนเกินความพอเพียงเหมือนชีวิตเจ้าชายสิทธัตถะ ตอนอยู่ในวัง แวดล้อมด้วยข้า
ทาสบริวาร สนมกำนัล ถึงแม้ตัวท่านเองจะรู้สึกว่ามีความสุข แต่ปัญญาก็ไม่เกิดเพราะมัวเมาใน
กิเลส ขณะเดียวกันการบริโภคมากเกินไปจนเกินไป ในสมัยปัจจุบันเป็นการทำลาย
ทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัด ดังนั้นการบริโภคที่เกินความพอเพียง เป็นผลเสียแก่นมนุษย์ในระยะยาว
นอกจากจะไม่ช่วยให้มนุษย์มีความสุขอย่างแท้จริงแล้ว ยังเป็นการทำให้มนุษย์ให้โลกทั้งหมด ถึง
จุดจบแบบค่อนข้างช้า คือ ทรัพยากรค่อยๆ หดไปอย่างช้าๆ กว่าที่รู้ตัวก็แก้ไม่ได้แล้ว และการที่เงิน
ช่วยทำให้มีการซื้อขายคล่องก็เป็นปัจจัยเสริมที่ทำให้ระบบทำลายตัวเองดำเนินไปสะดวกยิ่งขึ้น
เช่นที่โลกของเรา กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน

ปฐจา : แล้วผลเสียอื่นๆ ไม่มีอีกเลยหรือ มีผลเสียเพียงเท่านี้หรือ เพราะถ้ามีเพียงเท่านี้ ทุกคน
พยายามรู้จักใช้ในระดับพอเพียงปัญหาก็ไม่มี

วิธาน : ปัญหาที่มีแต่เพียงเท่านี้ ปัญหาจริงๆ ของเงินนั้นเมื่อแท้ของมันคือการไปกระตุ้นความ
โลภของมนุษย์ให้มีความอยากได้มากยิ่งขึ้นพร้อมทั้งช่วยให้ความอยากดังกล่าวบรรลุผลได้ด้วย
ถ้าอธิบายให้ชัดก็คือ เงินนั้นอาจจะเป็นมารได้ และสาเหตุที่เงินได้กลายเป็นมารก็เพราะเงินได้ทำ

หน้าที่อีกอย่างหนึ่งนอกเหนือจากหน้าที่ทั้งสาม ที่ได้กล่าวไปแล้ว หน้าที่นั้นก็คือ ทำหน้าที่ในการสะสมมูลค่า

ขอยกตัวอย่างในเรื่องนี้เพื่อให้ชัดเจนขึ้น สมมติว่าเราเอาสินค้ามาแลกกับสินค้า หรือผลิตสินค้ามาได้แล้วไม่รู้จะไปแลกกับใครที่ไหนเราเองก็กินไม่หมด ปล่อยเอาไว้ก็จะเน่าเสีย เราก็เอาไปแจกเพื่อนบ้าน และถ้าทุกคนทำอย่างนี้ก็กลายเป็นว่าทุกคนเป็นผู้มี “น้ำใจ” เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แต่เมื่อมีเงินมาเป็นสื่อกลางแล้วเงินนั้นไม่น่าเสียเหมือนอาหาร เครื่องดื่ม หรือเนื้อสัตว์ คือ นอกจากมันไม่เน่าเสีย ยังอาจจะเพิ่มมูลค่าขึ้นได้อีกด้วย เมื่อเรามีของเหล่านี้นามากจนกินไม่หมด เราก็เลยเทของเหล่านั้นไปแลกเอามาเป็นเงิน แทนที่จะไปแจกญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ความมีน้ำใจของเราก็เริ่มเหือดหายไป ใครมาไหว้วานให้เราทำอะไร แต่เดิมก็ไปช่วยเขาโดยไม่คิดอะไร ต่อไปนี้เราก็คิดว่า เขาจะให้เงินตอบแทนเราไหม ที่ร้ายกว่านั้นก็คือ เงินเมื่อสะสมเอาไว้มากๆ ก็กลายเป็นทุน และทุนนี้ก็นำไปต่อยอดได้อีก ง่ายที่สุดก็คือให้คนอื่นยืมไป แล้วเราก็ดอกเบี้ยจากเขา เราเอาดอกเบี้ยมารวมกับทุนเดิม ทุนเราก็เพิ่มขึ้นจนกลายเป็นนายทุน ยิ่งเรามีเงินมากก็สามารถเอาเปรียบผู้ที่มีเงินน้อยได้มาก

ดังนั้น เงินเริ่มเป็นปัญหาก็เมื่อมันสามารถเก็บรักษามูลค่าเอาไว้แล้วกลายมาเป็นทุน แล้วใช้ทุนเป็นเครื่องมือในการเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ความสัมพันธ์ในลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันหมดไป คนเล็งน้ำใจ คนเอารัดเอาเปรียบกัน คนมีเงินมากก็ใช้ทรัพยากรอย่างเผาผลาญ คนไม่มีก็อยู่อย่างไม่พอเพียง เกิดเป็นความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจแล้วเกิดเป็นปัญหาสังคม ทุนทางสังคมถูกทำลาย ผู้คนเล็งน้ำใจ

ปुณฉา : เอ ! เงินนี้มันเป็นภัยจริงๆ แล้วเราจะแก้ปัญหานี้อย่างไร ในเมื่อเราเองก็ไม่สามารถผลิตทุกสิ่งทุกอย่างเองหมด แล้ว สามารถอยู่อย่างพอเพียง ขณะเดียวกันเดี๋ยวนี้ความเป็นพี่เป็นน้องกันมันก็หดหายลงไป เราคงยังจำเป็นที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ แต่จะอย่างไรไม่ให้เงินมันกลับมาทำร้ายเรา

วิธฉนา : ลองคิดย้อนไปใหม่ว่าปัญหานั้นมันเกิดมาจากตรงไหน เราบอกแต่แรกว่าเงินคือ สิ่ง que ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่ขอมันให้ทำหน้าที่ เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน คราบใดที่เราไม่ขอมให้เงินทำหน้าที่สะสมมูลค่า มันก็ทำร้ายเราไม่ได้ ถามว่าใครเป็นคนกำหนดให้เงินทำหน้าที่นี้ คำตอบก็คือ สังคมทั้งหมดยอมรับ การที่สังคมยอมรับ ความหมายที่เห็นได้อย่างแท้จริงก็คือ เมื่อเอาเงินไปให้กู้ หรือฝากธนาคาร เงินมีดอกเบี้ยได้ ดังนั้น การเก็บเอาไว้ในธนาคารหรือให้กู้มีดอกเบี้ยได้นี้เองเป็นต้นเหตุของปัญหา ถ้าเราตกลงกันเองใหม่ไม่ให้เงินทำหน้าที่สะสมมูลค่า เป็นต้นว่าห้ามเก็บดอกเบี้ย แล้วถ้าบอกอีกว่าถ้าเก็บเอาไว้นานๆ มูลค่าจะยิ่งลด ใครก็ไม่อยากสะสมเงิน แต่จะเอาเงินออกมาใช้เพราะเก็บไว้ดีไม่เสียหาย หรือถูกปลวกกิน หรือมีเจนั้นมูลค่าก็จะลดลงโดยปริยาย ทำให้เราต้องรีบใช้เงินและถ้าเรายังเอาเงินนี้ออกมาใช้ มันก็ยิ่งจะหมุนเวียนเราก้

จะยังมีของกินของใช้กันมากขึ้น พวกเราก็จะมีชีวิตความเป็นอยู่ ใกล้กับความพอเพียงมากยิ่งขึ้น
ยิ่งเรามีชีวิตใกล้เคียงกับความพอเพียงมากเพียงไร เราก็จะมีสติปัญญาเพิ่มมากยิ่งขึ้น ชีวิตเราก็จะมี
มีความสุขมากขึ้น

ปุจฉา: ปัดโร! เรื่องง่ายๆ แค่นี้เอง อย่างนี้เรามาตกลงกันใหม่ไม่ให้เงินบาทที่หมุนเวียนอยู่นี้มีดอก
เบี้ย เสียก็สิ้นเรื่อง มาตกลงกันเลยดีไหม

วิสัชนา: ตกลงนะได้ ตกลงระหว่างเราสองคน แต่สังคมเขาไม่เอาด้วยก็ไม่มีประโยชน์อะไร
และที่สำคัญเงินบาทนี้รัฐบาลผูกขาดพิมพ์ออกใช้คนเดียว ใครจะไปพิมพ์แข่งท่านไม่ได้
ผิดกฎหมาย แล้วคนส่วนใหญ่เขาก็ตกลงกันแล้วว่า ถ้าเอาเงินบาทไปฝากก็มีดอกเบี้ย ถ้าเราสองคน
มีเงินบาทแล้วไม่คิดหาดอกเบี้ย เราก็เสียเปรียบคนอื่น

แต่ปัญหาจริงๆ นั้นอยู่ที่ว่า เมื่อเราใช้เงินบาทและรัฐบาลเป็นผู้พิมพ์ออกมาใช้ พวกที่เงิน
ถูกจ้าง รัฐบาลเป็นพ่อค้า นักธุรกิจ เป็นนายธนาคาร พวกเขาก็มีโอกาสดำเนินเงินกันคล่อง พวกเรา
อยู่ไกลปืนเที่ยง กว่าเงินมันจะไหลมาถึงเรา มันเดินทางมาไกล แล้วพวกเราในชนบทมีกันมาก
แต่เงินมันไหลเข้ามาน้อย พวกเราก็ต้องแย่งกัน และเมื่อเราต้องใช้เงินบาทแค่เพียงอย่างเดียว
เวลาเราอยากจะทำอะไร อยากจะผลิตอะไร ทั้งๆ ที่เรามีทรัพยากรเองในชุมชน มีแรงงานเองใน
ชุมชน แต่ไม่มีเงิน เราก็ไม่สามารถเอาแรงงานกับทรัพยากรมารวมกันเป็นผลผลิตได้ เวลาเราไป
ขอกู้เงินนายทุนเพราะเขามีเงินหรือกระดาษที่ทุกคนยอมรับมากกว่าใคร เขาก็เพียงแค่ยื่นกระดาษ
ให้เรา เราก็เอาไปจัดซื้อจัดจ้างมาทำให้เกิดเป็นผลผลิตได้ แต่เราต้องเสียดอกเบี้ยให้เขา
หมายความว่าไม่ว่าเขาเองก็ไม่ได้ผลิตอะไร เราเองเป็นผู้ผลิต แต่เมื่อต้องเสียดอกเบี้ยก็เหมือนถูก
เขาชักไป เอาไปส่วนหนึ่งอยู่ดี

ถ้าอย่างนั้น ทำไมเราจึงไม่มาตกลงกันเอง ทำเป็นบัตรหรืออะไรก็ได้ขึ้นมาใหม่ ให้ทุกคน
ที่เป็นสมาชิกกลุ่มของเรายอมรับ ตกลงกันว่าถ้าเก็บเอาไว้หรือให้ใครยืมไปใช้จะไม่มีดอกเบี้ย
ถ้าอย่างนี้เราก็แก้ปัญหาก็ได้

ปุจฉา: อย่างนี้ก็ดีซี เรามาตกลงกันเลยดีไหม? พวกเราไปหาสมัครพรรคพวกมาสร้างบัตรใหม่
ให้เป็นระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของเราเองสัก 50 คน หรือ 100 คนได้ไหม นายทุนที่ไหนจะได้
ไม่สามารถมาเอาเปรียบเราได้ แต่เอ ถ้าเช่นนั้นเราจะทำอย่างไรดีกับเงินบาท เพราะเวลาเราจะถือ
เงินบาทที่รัฐบาลผลิตออกมานี้ไปรู้อะไรนอกที่ไหน คนก็ยอมรับจะไปให้ใครกู้หรือฝากธนาคาร
ก็ได้ดอกเบี้ย ถ้าเราไม่มีเงินบาทเลย เราจะออกนอกพื้นที่ที่เราไปได้อย่างไร?

วิสัชนา: ถึงแม้ว่าเราจะมีระบบแลกเปลี่ยนของเราเองก็ตาม เรายังคงจะต้องมีเงินบาทสำรองเก็บ
เอาไว้บ้างเพื่อเราจะมีฐานะไปไหนมาไหน ซื้อของมาจากข้างนอก แล้วถ้าเรามีเงินฝากธนาคารแล้ว
ได้ดอกเบี้ยด้วยก็ไม่เสียเปรียบคนอื่น แต่เราอย่ามาเอาเปรียบกันเอง ระหว่างสมาชิกในกลุ่มของเรา

ดังนั้น โดยสรุปจึงจำเป็นต้องมีสองระบบอยู่ดี คือระบบแลกเปลี่ยนของเราเอง กับระบบแลกเปลี่ยนกับภายนอก

ปจฺฉา : เอ ก็เข้าทำดินะพี มีสองระบบคู่ขนานกัน ได้ฟังมาว่าพวกที่อยู่กรุงเทพฯ เขาก็มีเงินสองระบบเหมือนกัน คือ นอกจากมีเงินบาทแล้วบางที่พวกเขาเดินทางไปไหนมาไหนที่ต่างประเทศบ่อย เขายังมีเงินตราต่างประเทศ ดูเหมือนที่เรียกกันว่า คอลล่า คอลแล่ อะไรนี่แหละ

วิธัชนา : ก็ลักษณะเดียวกัน แต่ไม่เหมือนกันทีเดียว เพราะแบบพวกกรุงเทพฯ นั้นป้องกันตัวเองได้ยาก เพราะเงินมันมีตลาดของมัน มีขึ้นมีลง เวลาเงินขึ้น ถ้าไม่ใช้ก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร แต่เวลาเงินลงที่เห็นชัดๆ ก็คือของมันแพงขึ้น เริ่มจากร้านมันแพงแล้ว อะไรทั้งหลายมันก็แพงขึ้นด้วย ที่เป็นเช่นนี้เพราะเงินบาท ถึงแม้ว่ามันจะเป็นไทย แต่ใจมันเป็นฝรั่ง นั่นคือ มันแลกกับเงินฝรั่งต่างชาติได้หมด ดังนั้นมันจึงขึ้นลงได้ ด้วยเหตุนี้ ถ้าเราถือเงินบาทไว้เพียงอย่างเดียว เราก็เดือดร้อนได้ถ้ามันลง ค่าเงินมันถูกลง แต่ของราคาแพง ดังนั้น ถ้าเราถือไว้มากเกินไปในระยะยาว เราก็เดือดร้อนได้ นอกจากนั้น ถ้าเราเอาเงินบาทเป็นตัวตั้ง แต่เพียงอย่างเดียว มันจะทำให้ราคาสินค้าของเราขึ้นลงผันผวน ชีวิตเราก็ผันผวนตามไปด้วย

ยกตัวอย่างช่วงประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ มีอยู่ช่วงหนึ่ง เงินบาทตกเอา ตกเอา ของก็ราคาขึ้น คนที่ถือเงินบาทหลายคน แล้วมีหนี้ด้วยก็ฆ่าตัวตายนั่นเป็นแถว พวกเราก็พลอยกระเทือนไปด้วย ดังนั้นการที่พวกเราจะมีระบบของเราเอง อย่างน้อยเราก็ควบคุมได้ ในส่วนของเรา ช่วยป้องกันมิให้ชีวิตเราผันผวนมากนัก

ปจฺฉา : ฟังๆ คุณแล้วใช้เงินฝรั่งหรือใช้คอลล่าอะไรที่น่าจะเป็นตัวปัญหาเหมือนกัน ลองช่วยขยายความให้หน่อยซิว่าเรื่องมันเป็นอย่างไร มาอย่างไร

วิธัชนา : เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี่จริงๆ มันไม่ใช่อย่างที่เล่าให้ฟังนี้ทั้งหมด แต่จะอุปมา อุปไมย เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ ถ้าใครเคยเห็นเงินคอลล่า ที่มีราคาหนึ่งเหรียญ ด้านหลังเขาจะเขียนว่า “เราเชื่อมั่นในพระเจ้า” ของพวกเราทุกคนหรือคนส่วนใหญ่ในโลกนี้ เรามีคำขวัญว่า “เราเชื่อมั่นในคอลล่า” อย่างที่เล่าให้ฟังแล้ว เงินมันอาจจะเป็นอย่างไรก็ได้แม้แต่ตัวเลขเฉยๆ แต่เราไปให้ความเชื่อมั่นกับมัน มันก็เลยมีอำนาจในการใช้แลกเปลี่ยนและบริการได้ และเมื่อใช้แลกได้จริง คนก็ยังเชื่อมั่นมากขึ้น และด้วยเหตุที่ทุกที่เกือบทุกคนในโลกให้ความเชื่อมั่นกับคอลล่า มันจึงเป็นเงินที่มีอำนาจจริงจะเห็นได้ว่า แต่เดิมประเทศสังคมนิยมที่เคยเกลียดประเทศอเมริกากลับไม่รังเกียจเงินคอลล่า ในทางตรงกันข้ามประเทศเล็กประเทศน้อยไม่ว่าพม่า ลาว เวียดนาม เขมร ถือเงินสกุลอื่นไปใช้ได้ยาก แต่พอใช้คอลล่ากลับไม่มีใครปฏิเสธ

ทีนี้ ถามว่า ใครมีสิทธิตามกฎหมายในการพิมพ์คอลล่ามาใช้ คำตอบก็คือ รัฐบาลสหรัฐอเมริกา มีสิทธิผูกขาดพิมพ์ใช้คนเดียว ถึงแม้จะมีผู้พิมพ์ปลอมออกมาใช้ทั่วโลกบ้าง เชื่อว่ามีจำนวน

ไม่มากและถ้าหากเงินเหล่านี้เข้าไปสู่ระบบธนาคารเมื่อใดก็จะถูกจับได้ว่าเป็นของปลอม ดังนั้น ถ้ารัฐบาลสหรัฐอเมริกาเป็นคนที่พิมพ์ออกมาใช้ได้แต่เพียงผู้เดียว ก็หมายความว่า รัฐบาลสหรัฐอเมริกาอยากจะซื้ออะไรก็พิมพ์ดอลลาร์ออกมาซื้อได้ ในขณะที่ค่าเงินที่มีตั้งแต่ใบละเหรียญถึงใบละ 500 เหรียญ ดันทุนค่าจ้างพิมพ์นั้นถูกมาก ดังนั้น ก็หมายความว่า รัฐบาลสหรัฐอเมริกาส่งซื้อของทั่วโลกได้โดยมีต้นทุนการพิมพ์กระดาษให้เป็นเงินเพียงนิดเดียว

ทีนี้ ถ้าหากประเทศอื่น จะทำอย่างประเทศอเมริกาที่ไม่สามารถทำได้ เพราะเงินที่ประเทศเหล่านี้พิมพ์ขึ้นมาใช้เองจะเอาไปใช้นอกประเทศไม่ได้ ไม่มีใครยอมรับ เมื่อปริมาณเงินมาก สินค้ามีน้อยก็เกิดปัญหาเงินเฟ้อ เงินก็เลยกลายเป็นเศษกระดาษ ไม่มีราคา แต่สำหรับสหรัฐอเมริกา ปัญหาอย่างนั้นไม่เกิด เพราะถึงแม้ประเทศอเมริกาจะซื้อมากกว่าขาย ทำให้เงินดอลลาร์ไหลออกนอกประเทศตลอดเวลา แต่เงินกลับไม่มีปัญหาเพราะคนที่ได้เงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่ก็จะเอากลับไปลงทุนในประเทศนั้น เงินจึงไหลกลับเข้าประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วอาจจะไหลออกไปเป็นเงินลงทุนในประเทศต่างๆ ส่วนผลกำไรและเงินทุนบางส่วน ถ้ามีการเลิกกิจการก็ไหลกลับคืนสู่สหรัฐอเมริกา ดังนั้น โดยปกติ ประเทศที่มีการพิมพ์เงินมาใช้มากๆ ส่วนมากจะมีปัญหาค่าเงินตก แต่กรณีของสหรัฐอเมริกา ค่าเงินกลับแข็งเพราะเงินไหลออกแล้วไหลกลับเข้าประเทศนั่นเอง

ปัญหาต่อไปก็คือ รัฐบาลอเมริกาซึ่งมีสิทธิผูกขาดพิมพ์ดอลลาร์แต่เพียงผู้เดียวนั้นก็เป็นรัฐบาลในระบบธุรกิจการเมือง คือนักการเมืองและพรรคการเมืองของสหรัฐอเมริกา ไม่ว่าจะเป็นพรรครัฐบาลหรือพรรคฝ่ายค้านในขณะนี้ล้วนถูกซื้อโดยบริษัทข้ามชาติที่มีผลประโยชน์หลักอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนั้นรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาก็ต้องดำเนินนโยบายในทิศทางที่ตอบสนองผลประโยชน์บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ ถ้าหากนักการเมืองที่ได้รับการเลือกมาเป็นประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาไม่รักษาผลประโยชน์ บริษัทข้ามชาติเหล่านี้สมัยต่อไปก็จะไม่ได้รับการสนับสนุนและได้รับเลือกกลับมาเป็นประธานาธิบดี

ในหลายกรณี ผู้ว่าการธนาคารชาติของสหรัฐประกาศขึ้นดอกเบี้ยหรือลดดอกเบี้ยเงินฝากในสหรัฐเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของเขา ถ้าขึ้นดอกเบี้ยก็เพื่อให้มีการชะลอการลงทุน แต่ถ้าลดดอกเบี้ยก็หมายความว่ากระตุ้นให้มีการลงทุนเพิ่มมากขึ้น แต่ทันทีที่มีการขึ้นหรือลดดอกเบี้ยจะมีผลกระทบต่อระบบการเงินทั่วโลก และมีผลกระทบต่ออัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินบาทกับสหรัฐมีผลกระทบต่อราคาสินค้า ตัวอย่างง่าย ถ้าเงินดอลลาร์แพงขึ้น ก็แสดงว่าเงินบาทถูกลง ผลก็คือ ราคาน้ำมันที่นำเข้าในประเทศมีราคาสูงขึ้น ราคาสินค้าโดยทั่วไปก็สูงขึ้น ชาวบ้านทั่วไปไม่ว่าจะอยู่ในชนบทหรือในเมืองก็ได้รับผลกระทบทางลบไปหมด ด้วยเหตุนี้ ถ้าเราใช้แต่เพียงเงินบาทอย่างเดียว เราก็จะพลอยฟ้าพลอยฝนถูกผลกระทบ เนื่องจากเงินบาทขึ้นราคาหรือลดราคาตามไปด้วย เพราะเงินของเรากับเงินดอลลาร์แลกกันได้ เหมือนอย่างที่ยกไปแล้วว่า เงินบาทของเราซื้อเป็นไทย แต่ใจเป็นฝรั่ง

ปูลฉา : ถ้าอย่างนั้น เราอย่าเอาเงินของเราไปผูกค้ำกับเงินฝรั่งไม่ได้หรือ

วิชันนา : ถ้าอย่างนั้นจะทำจริงๆ ก็ทำได้ แต่เราก็จะมีปัญหาที่จะไปซื้อสินค้าไครนอกประเทศไทย เขาก็ไม่รับ เราจะไปเที่ยวหรือศึกษาหาความรู้จากต่างประเทศก็ลำบาก เมื่อคนอื่นเขามาเที่ยวบ้านเรามาเห็นเรา แต่เราไม่เห็นเขา ไม่มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับเขา แปลว่า เขารู้เราแต่เราไม่รู้เขา เราก็คตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่พวกเราทุกคนไม่จำเป็นจะต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าเรามีระบบแลกเปลี่ยนของเราเองใช้ โดยไม่ผูกค้ำกับเงินบาท เราก็สามารถกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนบัตรของเรากับสินค้าและบริการต่างๆ ของเราเองได้ โดยไม่ถูกรบกวนจากการเปลี่ยนแปลงของค่าเงินบาท ระบบนี้จึงเป็นระบบแลกเปลี่ยนชุมชน คือพวกเราเองช่วยกันกำหนดขึ้นมาเพื่อป้องกันตัวเราเอง ไม่ให้ได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ในทางลบนั่นเอง

ปูลฉา : แหม เล่นเอาศัพท์แสงอะไรมาพูดฟังไม่รู้เรื่อง เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ ก็แฉะอะไรนั่น ช่วยอธิบายให้เข้าใจหน่อยได้หรือไม่

วิชันนา : ก่อนจะอธิบายคำว่า เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ อยากจะอธิบายคำว่า โลกาภิวัตน์ก่อน ถ้าจะแปลตามศัพท์ภาษาแขกก็คือ การถูกทำให้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามโลก จนพวกเราปรับตัวตามไม่ค่อยทัน คำตามต่อไปก็คือ แล้วทำไมถึงเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนตามแทบไม่ทัน เหตุผลสำคัญก็เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีเกี่ยวกับข่าวสารข้อมูล ประกอบกับความก้าวหน้าของระบบโทรคมนาคม ตัวอย่างเช่น โทรศัพท์มือถืออย่างที่พวกเราบางคนมี ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนติดต่อกันได้หมด หรืออาจจะเรียกว่า ระบบข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดน ภาษาลาวเขาถึงเรียกว่า “ฟ้าบ่กั้น” ที่นี้ระบบนี้มันทำให้ออกจากข่าวสารไหลไปอย่างรวดเร็วแล้ว เงินที่เป็นตัวเลขก็ไหลไปอย่างรวดเร็วด้วยเพราะมีการโอนตัวเลขจากบัญชีของคนนั้นไปเป็นตัวเลขในบัญชีของคนนี้ได้สะดวกสบายมาก การที่ทั้งข้อมูลมันถึงเร็ว เงินไหลเร็วที่เรียกว่า “ข่าวถึงเงินถึง” นั่นเอง ผลก็คือ ใครมีข้อมูลมากกว่า มีเงินมากกว่าก็จะได้เปรียบมากกว่า และคนที่จะมีอย่างนี้ได้ก็ต้องมีเทคโนโลยีข่าวสารที่เหนือกว่า ก็หมายความว่าคนที่มั่งมีทั้งเงินและความรู้ หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ ในโลกยุคปัจจุบันคนที่มีความรู้และเงินก็จะยิ่งได้เปรียบคนที่อยู่ไกลปืนเที่ยง และด้วยเหตุนี้เองคนที่อยู่ไกลปืนเที่ยงจะต้องมีระบบป้องกันตัวเองด้วย ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนก็เป็นระบบหนึ่งที่ช่วยป้องกันได้ เพราะอย่างน้อยก็ป้องกันเงินที่มีชื่อว่า ดอลลาร์ เป็นเพียงตัวเลขและไหลตามคลื่นในอากาศ มีความเร็วเท่าแสงหรือเหนือแสงให้ไม่สามารถมีผลกระทบในทางลบกับเราได้ เพราะเราไม่ยอมรับเจ้าดอลลาร์นี้ที่มากกระทบเราในรูปของเงินบาทที่เราไม่ยอมเทียบค่าให้กับบัตรของเรา ทำให้เงินบาทที่เคลื่อนไหวขึ้นลงหมดอำนาจในการทำร้ายเราลงไปด้วย

ปุ่นฉา : เอาละ พอจะเข้าใจกับคำว่า โลกาภิวัตน์บ้างแล้ว แต่ไม่เห็นอธิบายว่าเศรษฐกิจ โลกาภิวัตน์คืออะไร

วิสาขนา : ต้องขอโทษที่ลืมเล่าไป เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ก็คือ การไหลเวียนของเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับข้อมูลข่าวสารโดยไม่มีอุปสรรคที่สำคัญ ที่เรียกว่าเศรษฐกิจไหลเวียนอย่างรวดเร็ว โดยไม่มีอุปสรรค ก็คือ สินค้า บริการ และเงินไหลเวียนได้ทั่วโลก โดยไม่มีกำแพงภาษีหรือถูกกีดกันทางการค้า ขณะที่เงินที่เป็นตัวเลขก็สามารถไหลเวียนได้อยู่แล้ว พร้อมกับข้อมูลข่าวสาร ถ้าไม่ถูกจำกัดโดยรัฐบาลของแต่ละประเทศ แต่ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ถ้าพูดถึงเศรษฐกิจแล้ว การพูดถึงสินค้า บริการ ซึ่งเป็นผลผลิตและทุนซึ่งเป็นปัจจัยการผลิต นั่นคือ ในการผลิตสินค้าหรือบริการ เราจะต้องใส่ปัจจัยการผลิตลงไปด้วย เราถึงจะได้ผลผลิต แต่ปัจจัยการผลิตมิได้มีแต่ทุน แต่มีคนหรือแรงงานด้วย เพราะในความเป็นจริงแล้วคนเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุด และปัญญามนุษย์เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญเหนือปัจจัยการผลิตทั้งหลาย แต่เมื่อยอมให้เงินทุนไหลเวียนได้คล่อง แต่ไม่ยอมให้คนหรือแรงงานไหลเวียนได้คล่อง ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเรารู้ว่าอเมริกาหรือยุโรปค่าแรงดี พวกเราอยากจะอพยพไปทำงานที่อเมริกาหรือยุโรป เราก็ไปไม่ได้ เพราะประเทศเหล่านั้นไม่ยอมออกใบผ่านทางให้พวกเราไปทำงานได้ อย่างนี้หมายถึงไม่ได้เป็นเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ที่แท้จริง แต่เปิดโอกาสให้เฉพาะผู้ที่มีทุนและมีความรู้มากกว่ามาเอาเปรียบผู้ที่มีทุนและมีความรู้น้อยกว่า

ดังนั้น เมื่อมีการพูดถึงเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ มันก็ไม่ได้เป็นเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ตามความหมายจริงๆ เป็นเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ที่เอื้อประโยชน์ให้กับบรรษัทข้ามชาติเป็นสำคัญ โดยที่พวกเราที่เป็นคนเล็กคนน้อยจะตกเป็นเหยื่อ พวกเราจึงจำเป็นต้องมีระบบในการสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเอง และระบบแลกเปลี่ยนชุมชนก็เป็นระบบหนึ่งที่จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เราได้ เนื่องจากระบบนี้จะช่วยให้เราสามารถลดการพึ่งเงินบาท ซึ่งในส่วนหนึ่งก็เป็นตัวแทนของดอลลาร์สหรัฐ อเมริกาเพราะสามารถแลกเปลี่ยนกันได้โดยตรงระหว่างเงินบาทและเงินดอลลาร์ เมื่อเราสามารถใช้บัตรที่เราสร้างกันขึ้นมาเอง และพวกเราให้การยอมรับเอง เราก็ใช้บัตรนี้เป็นเครื่องมือในการรวมเอาแรงงาน กับวัตถุดิบ โดยที่บัตรของเราทำหน้าที่เหมือนกับทุน ทำให้เราสามารถผลิตได้โดยไม่ต้องมีเงินบาท เมื่อผลิตได้แล้วเราก็นำมาแลกเปลี่ยนกันเองได้ โดยใช้บัตรของเราที่ผลิตขึ้นมาเอง เราก็สามารถป้องกันผลกระทบทางลบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้ในระดับหนึ่ง

ปุ่นฉา : ขอบคุณที่ช่วยให้ความกระจ่าง พอจะทำให้เข้าใจถึงพิษภัยของดอลลาร์และตัวแทนของมันคือเงินบาท รวมทั้งอิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติผ่านเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังสงสัยว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนอย่างเดียวจะพอเพียงที่จะเป็นภูมิคุ้มกันป้องกันมิให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้จริงหรือ

วิสาขนา : ก็จริงอย่างว่า ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ถึงแม้จะมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เราไม่ต้องพึ่งทุนจากภายนอกในรูปของเงินบาทมากจนเกินไปก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดีถ้าพึ่งเพียงแต่ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

จนอย่างเดียวกองจะไม่พอ พวกเราคงจะต้องออกแบบเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนของเราให้มีความเข้มแข็งพอที่จะเป็นภูมิคุ้มกันมิให้เราได้รับผลกระทบในทางลบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ โดยออกแบบเศรษฐกิจในชุมชนของเราให้เป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียงจะสามารถช่วยให้เราพึ่งตนเองได้ในระยะยาวอย่างแท้จริง

ปูลฉา : นี่เล่นเอาศัพท์ที่ไม่ค่อยเข้าใจมาพูดอีกแล้ว ไหนลองขยายความถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงหน่อยซิว่าคืออะไร แล้วเศรษฐกิจพอเพียงนี้จะช่วยให้พวกเราพึ่งตนเองในระยะยาวได้อย่างไร

วิไลษนา : เศรษฐกิจพอเพียง คือ ระบบเศรษฐกิจที่เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีคตินำเนินมาตั้งแต่ช่วงกลางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 คือ ในปี 2517 หลังจากประเทศไทยได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ออกมาในปี 2504 โดยเน้นการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวในอัตราที่สูง คือ ประมาณร้อยละ 7 ถึง 8 ต่อปี โดยยึดแนวทางพัฒนาอุตสาหกรรมที่เน้นอุตสาหกรรมแทนการนำเข้าเป็นหลัก โดยรัฐบาลกู้เงินจากต่างประเทศมาลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและสังคม ตัวอย่างของการลงทุนทางกายภาพคือการสร้างถนนหนทาง ท่าเทียบเรือ ท่าอากาศยาน ทางรถไฟ ไฟฟ้า ประปา และแหล่งพลังงานอื่นๆ ขณะที่การลงทุนทางสังคมคือ การสร้างโรงเรียน ผลิครุ ขยายการศึกษา ปรับปรุงระบบบริการสาธารณสุขเพื่อให้ทุกคนในชาติมีความรู้และสุขภาพแข็งแรง

ผลที่ตามมาก็คือ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็วตามความคาดหมาย แต่รัฐบาลเป็นหนี้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นมากและจะต้องใช้หนี้เป็นเงินดอลลาร์ ซึ่งมีวิธีการเดียวที่จะได้เงินดอลลาร์มา คือการนำสินค้าไปขายต่างประเทศเพื่อให้ได้เงินมา แต่สินค้าที่ขายได้ในขณะนั้นคือสินค้าการเกษตร เพราะสินค้าอุตสาหกรรมนั้นใช้เพื่อทดแทนการนำเข้าไม่สามารถไปขายแข่งกับใครได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องขยายการผลิตการเกษตรโดยการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว เป็นต้นว่า ข้าว ข้าวโพด ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย สับปะรด และสินค้าเกษตรอื่นๆ เป็นต้น เมื่อต้องปลูกพืชเชิงเดี่ยวก็ต้องใช้พื้นที่มาก ใช้ปุ๋ยมาก ใช้ยาฆ่าแมลงมาก เกษตรกร ที่มีความสามารถน้อยก็สูญเสียที่ดิน เป็นหนี้เป็นสิน ตกอยู่ในสภาพยากจน ต้องอพยพมาเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมือง บ้างก็จำเป็นต้องฉกฉวยป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน พื้นที่ป่าจึงลดลง มีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อทรัพยากรธรรมชาติ คือ ความเสื่อมโทรมของคุณภาพดิน น้ำ และอากาศ ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศวิทยา ขณะที่เกษตรกรรายย่อยจนลง นายทุน นักอุตสาหกรรม ในเมืองยิ่งรวยขึ้นอย่างรวดเร็วเวลาผ่านไป 13 ปี เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนอย่างเห็น ได้ชัด

ในปี 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระบรมโอวาทแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เน้นการพัฒนาจะต้องทำเป็นขั้นเป็นตอน ควรจะยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของทุกคนให้สูงขึ้นเสียก่อน แล้วจึงค่อยยกระดับการพัฒนาประเทศโดยให้สูงขึ้นภายหลัง

ซึ่งพระองค์ใช้คำว่าให้ “มีพอกอยู่พอกกิน” เป็นสำคัญ แต่พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้ได้รับความสนใจจากรัฐบาลสมัยนั้น พระองค์จึงทรงทดลองดำเนินการเอง หลังจากทรงทดลองผ่านไป 20 ปี ในปี 2537 ได้ทรงค้นพบและเผยแพร่แนวความคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยแบ่งออกเป็นสามขั้น ขั้นแรกคือ ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เหลือจึงขาย ขั้นที่สองคือเมื่อเกษตรกรมีความมั่นคงทางอาหารและชีวิตความเป็นอยู่แล้ว จึงควรรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นสหกรณ์ เป็นชุมชน เพื่อแปรรูปสินค้าเกษตรเพื่อจะทำให้สินค้าอยู่ในตลาดได้นาน เป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองให้แก่เกษตรกร และยังทำให้สินค้ามีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น แต่ถ้าแข็งแรงขึ้นจะก้าวสู่ขั้นที่สาม โดยร่วมมือกับทุนขนาดใหญ่ ร่วมมือกับบริษัทพลังงาน และแหล่งทุนขนาดใหญ่เพื่อผลิตและจำหน่ายอย่างเป็นระบบ สามารถแข่งขันกับต่างประเทศ ก็สามารถทำได้

หลังจากนั้นเมื่อประเทศไทยประสบวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี 2540 ก็ได้พระราชทานแนวทางการพัฒนาประเทศตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีความหมายสองอย่าง อย่างแรกหมายถึงแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพึ่งตัวเองเป็นหลัก คือ เน้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่จำเป็นต้องผ่านระบบตลาด ประมาณหนึ่งในสี่ของระบบเศรษฐกิจทั้งหมด อีกอย่างหนึ่งหมายถึงการดำรงชีวิตของคนไทยที่เน้นอยู่อย่างพอเพียง คือ พอประมาณ ไม่ใช้ชีวิตอยู่อย่างฟุ้งเฟ้อ จนเกิดความประมาทอีกทั้งปัญหาไม่เกิด ขณะเดียวกันก็ต้องไม่ลำบากลำบากจนต้องกระเสือกกระสนให้มีชีวิตรอดไปวันหนึ่งๆ เพราะถ้าเป็นอย่างนั้นปัญหาก็จะไม่เกิดเช่นกัน การอยู่อย่างพอเพียงหรือพอประมาณจะช่วยให้มีปัญญา และเมื่อมีปัญหาก็จะมีความสุขเอง เนื่องจากความสุขที่แท้จริงเกิดจากการมีปัญญา นอกจากความพอประมาณแล้ว ยังต้องประกอบด้วยความมีเหตุผล นั่นก็คือ ไม่โลภจนเกินไป ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบตัวเองและผู้อื่น การใช้ชีวิตเช่นนี้เป็นการใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผล เพราะถ้าหากทุกคนปฏิบัติเช่นนี้ สังคมก็จะมีแต่ความสุข ทำให้สมาชิกในสังคมแต่ละคนมีความสุขด้วย

ดังนั้น ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือ แนวทางของการพัฒนาประเทศที่เน้นให้ทุกคนพอมีพอกินเป็นหลัก เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว ในชุมชน และในท้องถิ่น ประมาณหนึ่งในสี่ของการผลิตทั้งหมด ให้ทุกคนมีความพอเพียงเหลือจึงขาย ในขณะเดียวกันทุกคน ควรจะดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง คือ พอมีพอกิน และพอประมาณ อีกทั้งใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผล ตามคำอธิบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมกับเสนอรูปธรรมของการประกอบอาชีพ การเกษตรสำหรับเกษตรกรรายย่อย ในรูปแบบของเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งมีสามขั้นตอนดังกล่าวไปแล้ว

ปจดา : ฟังดูก็เข้าที่มาก ๆ เลย แต่ยังสงสัยว่า ในชุมชนทั้งชุมชนเมืองและชนบท ไม่ได้มีเฉพาะแต่ภาคการเกษตรเท่านั้น มีภาคอุตสาหกรรมและบริการทางการเงินด้วย แล้วจะประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในระบบเศรษฐกิจของชุมชนในภาพรวมที่มีมากกว่าการทำการเกษตรได้อย่างไร

วิชันนา : แน่นอนที่สุด นอกจากการเกษตรแล้วก็ต้องมีอุตสาหกรรมด้วย อุตสาหกรรมที่ดำเนินตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ ธุรกิจชุมชน คือ ชุมชนร่วมทุน ร่วมผลิต และร่วมรับผลประโยชน์ รวมทั้งมีการจัดสรรสวัสดิการให้ชุมชนที่มีได้เป็นสมาชิกของกลุ่มธุรกิจชุมชนด้วย เพื่อช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งเพื่อเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยให้ชุมชนมีความสุข ส่วนการทำธุรกิจธุรกิจชุมชนนั้นจะต้องทำตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 9 ประการคือ

1. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมแต่มีราคาถูก
2. ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัด
3. เน้นการจ้างงานเป็นหลักและไม่ใช้เครื่องจักรทดแทนแรงงาน โดยไม่จำเป็น ยกเว้นจะทำให้ผลผลิตด้อยคุณภาพ
4. มีขนาดการผลิตที่สอดคล้องกับความสามารถในการจัดการ
5. ไม่โลภจนเกินไปหรือเน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก
6. ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค แรงงานและผู้จำหน่ายวัตถุดิบ
7. มีการผลิตที่หลากหลายหรือปรับเปลี่ยนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนไปได้ง่าย
8. เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยใช้เงินทุนภายในเป็นหลัก
9. เน้นการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และผลิตเพื่อจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น ในภูมิภาคในประเทศและต่างประเทศ ตามลำดับ

นอกจากนั้นการจะทำให้ธุรกิจชุมชนมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องเป็นการสะสมทุนหรืออย่างน้อยไม่กินทุนที่สำคัญสี่ประการคือ

1. ทุนมนุษย์
2. ทุนทางสังคม
3. ทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
4. ทุนทางวัตถุหรือทุนทางกายภาพ

ถ้าธุรกิจชุมชนดำเนินการตามนี้ได้ก็เข้าหลักธุรกิจพอเพียง

ปจดา : เมื่ออธิบายภาคอุตสาหกรรมไปแล้ว ถ้าชาวบ้านมีปัญหาเรื่องบริการการเงินการธนาคารจะไปพึ่งใครได้ และจะจัดบริการธนาคารอย่างไรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

วิชันนา : สำหรับหลักการ 9 ประการ ของธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถประยุกต์ใช้ได้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกเรื่อง รวมทั้งเรื่องการเงินการธนาคารของชุมชนด้วย แต่

ถ้าจะให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ก็ควรส่งเสริมให้มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิต การออมเพื่อให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้เมื่อมีความจำเป็นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และจำเป็นต้องมี แต่ถ้ามีการออมเพื่อการกู้ยืมเพื่อการบริโภคแต่เพียงอย่างเดียว ก็จะเป็นการหาประโยชน์จากสมาชิกด้วยกันเอง คือผู้ที่ให้ยืมจะได้กินดอกเบี้ยตลอดไป ผู้ยืมก็ต้องจ่ายดอกเบี้ย ทั้งๆ ที่เป็นผู้ที่เดือดร้อน จึงเป็นการเบียดเบียนกันเอง ดังนั้น จึงจะต้องเน้นการมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นสำคัญ

ดังนั้น ถ้าหากชุมชนมีเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการทำธุรกิจตามแนวทางเศรษฐกิจชุมชน และมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือกันยามฉุกเฉิน พร้อมทั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต อีกทั้งมีระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนเอง ชุมชนก็พอที่จะอยู่ได้แล้ว สามารถมีภูมิคุ้มกันชุมชนจากผลกระทบทางลบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้

ป๋อฉา : ชักจะเข้าใจแล้วว่า เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร แล้วเอามาประยุกต์เข้ากับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนได้อย่างไร แต่สงสัยอีกอย่างหนึ่งว่าขณะที่ชุมชนกำลังพยายามมีเศรษฐกิจพอเพียง มีระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน ในขณะที่สื่อที่มาจากส่วนกลางส่งเสริมให้คนดูเกมส์โชว์ที่ไร้สาระ ดูละครน้ำเน่าที่แสดงถึงชีวิตหรูหราฟุ่มเฟือยในเมือง และโฆษณาขายสินค้าเพื่อให้สมาชิกในชุมชนเป็นนักบริโภคนิยม เป็นการดูดเอาเงินออกจากชุมชนอย่างต่อเนื่องจะแก้ปัญหานี้ได้อย่างไร

วิธินา : ก็ไม่อยากอะไร ขณะนี้รัฐธรรมนูญให้การยอมรับแล้วว่าคลื่นวิทยุและโทรทัศน์นั้นเป็นทรัพย์สินสาธารณะของประชาชน ประชาชนทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของ ชุมชนควรมีวิทยุชุมชนของตนเองเพื่อให้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนเอง เช่น งานบุญ งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ตลอดจนงานพิธีต่างๆ ในชุมชน ข่าวที่มีผลกระทบกับชุมชน เช่น น้ำท่วม ภัยแล้ง ข่าวที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในชุมชน ตลอดจนการโฆษณาผลิตภัณฑ์ที่มีในชุมชน เป็นการช่วงชิงในพื้นที่ด้านการข่าวสารให้เป็นของชุมชนให้มากขึ้น ก็จะเป็นการลดโอกาสที่ชุมชนจะต้องไปใช้สื่อที่ไร้สาระจากภายนอก

ป๋อฉา : ฟังดูก็เข้าทีดี แต่ได้ข่าวว่าตอนนี้ใครทำวิทยุชุมชนก็จะถูกจับ หาวว่าทำผิดกฎหมาย เพราะยังไม่มีพระราชบัญญัติวิทยุชุมชนออกมารับรอง

วิธินา : ถูกจับก็ทำใหม่ อย่าท้อแท้เพราะวิทยุชุมชนมีสิทธิที่จะทำได้ตามรัฐธรรมนูญ การที่รัฐไม่ผ่านพระราชบัญญัติวิทยุชุมชนออกมา มิใช่ความผิดของประชาชน แต่เป็นความผิดของรัฐ ชุมชนจึงไม่ควรยอมแพ้ หรือละความพยายามเพราะเป็นสิทธิของชุมชนที่จะต้องป้องกันตนเองจากการถูกรบกวนโดยสื่อจากภายนอก จึงไม่ควรละความพยายาม เพราะเป็นสิทธิของชุมชนที่จะต้องกันตนเองจากผลกระทบในทางลบจากโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์